

ДИНИЙ ТАЪЛИМДА ИСЛОҲОТ

Ўзбек халқи бугун барча жабҳаларда ислоҳотлар даврини бошдан кечирмоқда. Жумладан, диний таълим соҳасида ҳам.

Бу масала авваллари ҳам кўтарилган, маърифатпарвар уламоларимиз томонидан барча илмлар қаторида диний таълим тизимини-да тубдан ислоҳ қилиш, илм ўрганишда замон ва тараққиёт билан ҳамқадам бўлиш вазифалари қўйилган эди. Аммо совет сиёсати бу масалани узил-кесил “ҳал этиб” қўяқолгани ҳам ҳаммамизга маълум.

Бугун Ўзбекистон мустақил давлат, истибод даврида топталган кадриятларини қайта тиклашга унинг тўла ҳаққи бор. Ҳозирги кунда мамлакатимиз бўйича ўнта Ислом ўрта махсус билим юрти (мадраса) ва битта олий илмгоҳ фаолият кўрсатмоқда. Ўтган йили Президент Ислом Каримов Фармони билан Тошкент Ислом университети ҳам ташкил этилди. Бу даргоҳларда юзлаб талаба дин илмларидан таҳсил олмақда.

Аммо замон тезкор, йўлакай диний таълим тизимини янада изчиллаштириш, замон талабларига жавоб берадиган, тараққиёт билан ёнма-ён қадам ташлайдиган даражада илғорлаштириш зарурияти туғилаётир. Бу борада Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Диний қўмита ва Ўзбекистон мусулмонлари идораси ташаббускор бўлиб чиқишди. Янги ишланаётган дастурда қуйидаги муҳим масалалар кўзда тутилган:

аввало, диний таълим тизимини дав-

лат таълим тизимлари билан тенглаштириш, уйғунлаштириш;

иккинчидан, диний таълим муассасаларида талабалар дунёвий илмлардан ҳам таҳсил олишини таъминлаш; Чунки Ислом дини ҳаёт ва тараққиёт билан ҳамнафасдир.

учинчидан, билим юртларида талабалар касб-ҳунар ўрганишларини ҳам ташкил этиш; Токи бўлажак имомларимиз имомликни касб қилиб олишга эҳтиёж кўрмасинлар. Шундагина имом деган номда ҳам, улар тарқатадиган илм-маърифатда ҳам салоҳият ва холислик бўлади.

тўртинчидан, диний таълим соҳасида ишлаётганлар ва таълим олаётганларнинг маош ва стипендияларини давлат таълим тизимидагиларникига тенглаштириш, шунингдек, битирувчиларига бериладиган дипломнинг мақомини ҳам кўтариш; Токи диний билим юртини тугатган шахс ўша дипломи билан дунёвий олий илмгоҳларга ҳам ўқишга кира олсин.

бешинчидан, диний билим юртларига ўқишга кираётганларнинг сонига эмас, сифатига эътибор бериш, ўқишни тугатганларидан кейин уларнинг ишсиз қолмаслик масалаларини ҳам ҳисобга олиш.

Диний таълим соҳасидаги ислоҳотларнинг бир қисми ҳозирдаёқ амалга татиб этилмоқда. Кўкалдош мадрасаси мудири Абдулҳаким Матқуловнинг муҳбиримиз билан суҳбатида айтганлари шунинг далолатидир. (Бу мақолани 9-11 - сарҳифаларимизда ўқийсиз.)

Таҳририят

«HIDOYAT»

Ўзбекистон муслмонларининг
ойлик диний-ижтимоий,
илмий-адабий нашри

Бош муҳаррир

Нуруллоҳ МУҲАММАД
РАУФХОН

Таҳрир ҳайъати

Абдурашид қори БАҲРОМ
Фозил қори СОБИР
Абдураззоқ ЮНУС
Анвар ТУРСУН
Эркин МАЛИК
Бахтиёр КАРИМ
Сирожиiddин АҲМАД
Абдуқаюм ҲИКМАТ
Нуриимон АБУЛҲАСАН
Абдулмажид МУСАБЕК
Ғафур УМУРЗОҚ
Исомиддин ОЛИМ ШАЙХ

Муқовани

Абдулбоқи ҳожи ИМОМХОН
ўғли тайёрлади.

Бадий муҳаррир

Хайруллоҳ ҚУДРАТУЛЛОҲ

Ношир

Тўлқин НУРМУҲАММАД

Тартибловчи
Ёқуб УМАР

Магн терувчи

Мунира МАСЪУДАЛИ қизи

Мусахҳиҳа

Райҳона ХОЛБЕК қизи

Манзилмиз: 700069, Тошкент шаҳри,
Зайқайнар 18-берккўча, 47а-уй.
Телефонлар: 40-17-97.

Ўзбекистон Республикаси Давлат
матбуот қўмитасида рўйхатга
олинган. Гувоҳнома рақами 00079.
Босмаҳонага 2000 й. 9 августда
топширилди. Босишга 2000 й. 8
августда рухсат берилди. Қозғоз
бичими 84x108 1/16. Адади 5000
нуска.

«Ofset-Print» масъулияти чекланган
жамият босмаҳонасида chop этилди.
Тошкент, Қирққиз, 10. 38-сон
буюртма.

Баҳоси келишилган нарҳда.
Макет асл нусхаси Pentium-III
компютерида терилди ва
саҳифаланди.

Таҳририятга келган қўлёзмалар
қайтарилмайди. Мақолалар тақриз
қилинмайди.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Журналимиз саҳифаларида оят ва ҳадислар
берилаётгани учун уни ноҳоиз жойларга
ташламаслигингизни сўраймиз

МУҲАДДИСЛАР СУЛТОНИ

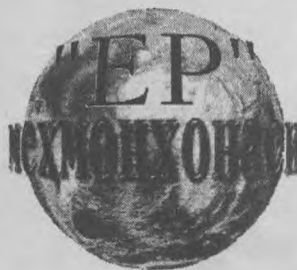
4

Шайх Алоуддин МАНСУР билан суҳбат

6

Зиёрат

БУЮК ИМОМ ХОКИ ПОЙИДА

8

Алҳамдулиллаҳ, “Ер” деб
аталмиш улкан
меҳмонхонанинг Оламлар
Рабби мукаррам айлаган
меҳмонларимиз.

9

Диний таълимда ислоҳот

14

ШУБҲАСИЗ ЎЗИМИЗНИНГ АВТОБУС!

ЁЛҒОН ВА УНИНГ ХАТАРЛАРИ

20

22

ЭШИКЛАРИ ЛАНГ ОЧИҚ АМАЛ

Қаҳрамон аёллар

24

Умму Сулайм

Жаннатга кирдим. Оёқ товушларини эшитдим. Қарасам, олдимда Румайсо турибди.

Ҳадиси шариф

26

Маҳмуд Асъад ЖЎШОН

"ИНСОН БИЛАН ТИРИҚДИР ИНСОН"⁶⁶

Шукур ҚУРБОН

28

Аҳил бўлсак, адашмаймиз

Ўзаро жанжалнинг касофати кўп,
Санай десанг, балки сон етмас.
Тўғри йўлдан бораётган тўп
Аҳил бўлса, адашиб кетмас.

10-арбаъиндан

ИМОМЛИККА КИМ МУНОСИБ?

30

Муқовамизда

- 1-бет: Имоми Бухорий мақбаралари (Самарқанд).
- 2-бет: Кўкалдош мадрасасининг битирувчилари.
- 3-бет: Хотиржам ухлайин десангиз...
- 4-бет: Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) равзалари.

МУҲАДДИСЛАР СУЛТОНИ

– Тарихимизга назар ташласак, Ислоннинг илк асрларида диёри- миздан буюк-буюк алломалар ети- шиб чиққанини кўраимиз. Сўхбати- мизни шу мавзу ила бошласак.

– Бисмиллоҳир раҳмонир ра- ҳим. Дарҳақиқат, дунёвий ва ди- ний илмлар тарихига назар ташла- сак, сиз тилга олган даврдигачалик кўп ва буюк олимлар ундан олдин ҳам, кейин ҳам бўлмаганини кў- раимиз. Хусусан, бизнинг диёри- миздан – она Туркистонимиз ҳу- дудларидан ана шундай инсонлар- нинг етишиб чиқишига ва биз уларнинг меросини ўрганиб, ном- лари билан фахрланиб юриши- мизга ўша зотлар тарбия топган муҳит, жумладан, муборак Ислон динининг илмга муносабати, илм олишга даъвати сабаб бўлса ке- рак. Ҳақ таолонинг сўнг пайғамба- рига (с.а.в.) илк хитоби ҳам “Иқ- ра”, яъни, “Ўқинг!” деган сўзлар бўлган эди. Бу оятни Пайғамба- римиз (с.а.в.) бир неча ҳадисла- рида тафсир этганлар. Демак, Жа- ноби Ҳақ таоло ва ул Зотнинг су- юкли пайғамбари Муҳаммад (с.а.в) бизларга илм олишни ҳам қарз, ҳам фарз сифатида буюрган- лар. Натихада Ислон дини етиб келган диёрларда одамларнинг илмга интилишлари ва ташналик- лари бошқа ерлардагига нисбатан мисли кўрилмаган даражада катта бўлди. Ва бунда фақатгина диний билимлар назарда тутилмайди, балки барча дунёвий билимларни ўрганишни ҳам динимиз бизларга буюради. Бирор қавмдан ҳеч бўл- маганда бир киши шу қавм эҳ- тиёжлари учун зарур бўладиган билимларни керак даражада эгалламаса, бу қавм Аллоҳ олдида гуноҳкор бўлади. Тасаввур қилинг, бир қавмнинг бир вакили дардга чалинса-ю, шу қавмда табиб бўл- магани учун бемор вақтида даво- ланмай вафот этса, унинг ўлимига шу қавм маълум даражада айбдор ҳисобланади. Шу сабабли диёри-

Шайх Алоуддин Мансур билан сўхбат

мизда дунёвий билимларнинг ҳар бир соҳасидан етук олимлар етишиб чиқишига қаратилган улкан ҳаракат юзага келган. Аллоҳ таоло- нинг назари тушган ва раҳмат нур-

лари ёғилиб турган бизнинг саодатли Ватанимиз кишилари дини- мизнинг ана шу даъватини асл ҳо- лида ва муносиб англаб етдилар. Жумладан, диний илмлар уламола- ридан Имом ал-Бухорий, Наса- фий, Имом Термизийлар, дунёвий илмларнинг етук билимдонлари- Беруний, Ибн Сино, Хоразмий, Фарғонийлар ўша даврнинг мева- лари бўлиб, улар дин ва дунё ил- мига ҳозиргача устозлик қилиб ке- лишмоқда.

– Бугун Имом Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий ҳақида гапи- рар эканмиз, ул зотни етиштирган муҳит, хоссатан ота-оналари тўғри- сидаги маълумотлар ҳам кўпчилик- ни қизиқтириши табиий.

– Дарҳақиқат, у зоти муборак- нинг дунё биладиган “Имом ал-Бу- хорий” бўлиб етишувлари тарбия олган муҳитларига, оилаларига кўп жиҳатдан боғлиқ эди. Имом ал-Бу- хорийнинг оталари Исмоил ис- ми киши бўлиб, ул зот Пайғамба- римизнинг саҳобалари билан ҳам- сўхбат бўлган тобеъинлардан дарс олганлар. Исмоил ҳазратларининг

қандай зот бўлганликларини ис- ботловчи бир воқеани келтириб ўтсак, хулосасини ўқувчиларнинг ўзлари чиқариб олишар.

Бир киши айтадики: “Мен Ис- моилни ўлими олдидан кўрдим. Унинг сўнгги нафасларидаги гап- ларидан бири: “Менинг умрим бў- йи топган мол-давлатимда бирор ҳаром танга ёки лўкма йўқдир”, деган сўзлар бўлди. Мен у киши- нинг бу сўзларини Имом ал-Бухо- рийга етказганимда: “Инсон ўли- ми олдидан фақат рост сўзларни айтади”, дедилар”.

Бундан кўринадики, Имом ал- Бухорий болаликдан фақат ҳалол лўкма исътемом қилиб ўсган экан- лар.

Энди оналарига келсак, онала- ри ҳам кўп ибодатли, покиза-аёл бўлганларки, уни қуйидаги воқеа ҳам исботлаб турибди.

Имом ал-Бухорий гўдаклик пайтларида кўзлари кўрмай қола- ди. Оналари Аллоҳ таолога илти- жо қилиб, жигаргўшасига кўз ато этишни сўраб, йиғлаб чиқар эди. Бир куни оналарининг тушига Пай- гамбар Иброҳим (с.а.в) кириб: “Сенинг дуоларинг ва илтижоларинг ижобат бўлиб, Аллоҳ таоло фарзандингга кўзини қайтариб берди”, деб башорат қиладилар. Оналари эрталаб туриб қараса, Муҳаммад ибн Исмоилнинг кўзла- ри очилиб қолган бўлади. Ул зот- нинг оналари мана шундай дуола- ри ижобат бўладиган даражадаги покиза аёл эдилар.

Мана шундай ота билан онадан биз биладиган Имом ал-Бухорий дунёга келдилар ва шуларнинг тар- биясида вояга етдилар. Лекин мен бир нарсани таъкидлашни истар эдимки, биз ҳали-ҳануз Имом ал- Бухорийнинг инсоният олдидаги буюк хизматлари моҳиятини тўла англаб етганимиз йўқ. Тарихда буюк зотлар, улуғ алломалар кўп ўтган. Лекин уларнинг ҳеч бири ал-Бухорий даражасидаги илм эгаси бўлган эмас.

– Имом ал-Бухорийни бунчалик юксакликка олиб чиққан куч нима?

– Бухорийни Бухорий қилган куч, биринчидан, Аллоҳ таолонинг у кишининг қалбларига солиб қўйган ҳиммати, иккинчидан, Аллоҳ таоло бу кишига ато этган кучли бир хотира. Тарихнинг гувоҳлик беришича, Бухорийнинг қулоқларига тушган нарса ҳеч қачон ёдларидан чиқмаган экан. Зеҳнли одамлар кўп бўлади. Лекин тафаккур даражасининг кенгайиши, олинган билим ва маълумотларнинг кўпайиши туфайли олдин олинган билимларнинг маълум қисми ёддан чиқиши мумкин. Имом ал-Бухорий ҳазратларида бундай ҳол кузатилмаган. Бир киши ул зотнинг мана шундай ўткир зеҳнига ҳаваси келиб, хотирани кучайтириш йўли нимада эканини сўраганида; Имом ал-Бухорий ҳазратлари: “Бунинг учун муттасил интилиш ва кўп китоб ўқиш керак”, деб жавоб қилганлар.

Имом ал-Бухорийга мактабдош бўлган кишиларнинг тарихдан гувоҳлик беришича, ул зот ўн ёшлик чоғидаёқ жуда кўп миқдорда ҳадисларни ёд билганлар ва устозлари ровийларнинг исмларини айтишда айрим хатоларга йўл қўйса, уларни тузатган эканлар.

– Ҳазрат тўплаган ишонарли ҳадислар тўрт жилдлик китоб ҳолида ўзбек тилида чоп этилган. Шу асарнинг яратилиш тарихи хусусида ҳам гапириб берсангиз.

– Бу хусусда Имом ал-Бухорий ҳазратларининг ўзлари шундай тарихни ёзиб қолдирганлар: “Бир куни уламолар мажлисида Исҳоқ ибн Роҳуя исмли киши: “Пайғамбаримизнинг ҳадисларини тўлиқ қамраб олган ишонарли китоб бўлсайди”, деб қолди. Шу нарса менинг ҳадисларни тўплаб ишонарлиларини бир китобга жамлашимга сабаб бўлди”, дейдилар.

Яна шундай тарих ҳам келтирилади: Бир куни Бухорий ҳазратлари туш кўрадилар: Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) устларида елпигич билан елпиб турган эканлар. Таъбирини сўраганларида, таъбирчи: “Сен пайғамбар ҳақидаги сўзлардан ёлғонни ҳайдар экан-

сан”, дейди. Шундан сўнг Имом ал-Бухорий ҳазратлари ҳадис тўплашга бел боғлайдилар.

Бу китобнинг аҳамияти ниҳоятда катта. Имом ал-Бухорий ҳазратлари: “Мен бу китобни ўн олти йилда тафсир қилдим ва қиёмат куни Ҳақ таоло билан менинг ўртамда бир ҳужжат бўлар, деб умид қиламан”, дейдилар. Ва яна айтадиларки: “Бу китобда етти мингдан зиёд ҳадис бор. Уларни олти юз минг ҳадис ичидан танлаб олдим”.

– Имом ал-Бухорийнинг ҳаётида биз учун ибрат бўларли воқеалар кўп бўлиши табиий. Ана шулардан ҳам эсласак.

– Имом ал-Бухорийнинг хотиралари кучли бўлганини айтдик. Бир куни ул зотни синамоқчи бўлиб: “Устозларингиз кимлар, улардан биттадан ҳадис айтинг?” деб сўрашади. Шунда Ҳазрат мингта устозларидан мингта ҳадис айтиб, мажлис ахлини лол қолдирадилар. Басрада вақтларида ҳам у кишини синамоқчи бўлишади. Ўн уламо ўнтадан ҳадисни чалкаштириб, ровийларнинг исмларини алмаштириб, саволга тутишади. Ҳар бир ҳадисни тинглагандан сўнг Имом ал-Бухорий: “Мен бу ҳадисни билмайман”, дейдилар. Мажлис аҳли: “Имом ал-Бухорий ҳадис илмида таъриф этганлари каби кучли эмас экан-да”, деган ҳаёлларга боришади. Лекин юзинчи ҳадис ҳам айтиб бўлингач, энди ул зот мажлисда айтилган ҳар бир ҳадисни тўғрилаб, ровийларнинг исмларини аниқ қилиб, бир бошдан такрорлаб берадилар.

Ул зотнинг имонлари, тақволари мустаҳкам бўлганини исботловчи воқеалар ҳам кўп. Масалан, рамазон ойида ифторликкача ҳар куни Куръони Каримни бир марта хатм қилар эканлар. Ҳар уч кунда бир марта саҳарликкача яна хатм қилганлар.

Бир куни бир кишининг боғида меҳмон бўладилар. Пешин намозидан кейин Бухорий ҳазратлари нафл намозини ўқишга тутинадилар. Намозни тугатиб, шогирдларидан бирига: “Елкамга қаранг-чи, сал ачишгандек бўлди”, дейдилар.

Шогирдлари қараса, ари ўн олти жойидан қақиб, елкалари шишиб кетган экан. “Нафл намозини ўқиётган эдингиз, бузиб, арини ҳайдасангиз бўларди-ку?” деб сўрайди шогирдлари. “Бир сурани бошлаб қўйган эдим, чалғигим келмади, тугатиб қўяй дедим”, деб жавоб қиладилар.

– Имом ал-Бухорийнинг ҳадислар китобини ўқиганда кишининг қалбини аллақандай соғинч ҳисси чулғаб олади. “Қиёмат куни ул зот билан учрашиш насиб этармикан”, деган хаёлларга борасан киши...

– Имом ал-Бухорий билан замондош бўлган киши бир воқеани ёзиб қолдиради: “Бир куни Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) ҳамда саҳобаларнинг бир жойга йиғилиб турганларини туш кўрдим. Расулulloҳдан бунинг боисини сўраганимда, у киши: “Биз Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийни кутиб турибмиз”, деб жавоб қилдилар. Орадан бир неча кун ўтиб Имом ал-Бухорийнинг вафотидан хабар топдим. Ҳисоблаб кўрсам, мен туш кўрган вақтда вафот бўлган экан”.

Бундан кўринадики, Имом ал-Бухорий Расулulloҳ (с.а.в.) вафотларини кутиб турган мўътабар зот бўлган эканлар. Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) айтадиларки: “Ҳар бир одам севган кишиси билан бирга бўлади”. Иншааллоҳ, ажаб эмаски, биз ҳам қиёмат кунлари Жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) умматлари қаторида Имом ал-Бухорий билан юз кўришсак.

– Бугунги ёшларимиз орасидан ҳам Имом ал-Бухорийга ўхшаган олимлар етишиб чиқиши мумкинми?

– Нега мумкин эмас экан! Бунинг учун фақат тарихда ўтган буюк бобокалонларимиз номлари билан фахрланишгина эмас, балки уларга муносиб ворислар бўлишга интилиш ҳам керак. Бунда билимларни чуқур эгаллаш, кўп ўқиш, хотирани чархлаб бориш ниҳоятда муҳимдир.

Асқар РАҲМОНҚУЛ
сўхбатлашди.

Фафур УМУРЗОҚ

БҮЮК ИМОМ ХОКИ ПОЙИДА

Ўз юртига сифмаган улуг имом бошпана қидириб Самарқанд сари йўл олдилар. Аммо Самарқандга етмоқ насиб этмади. Хартанг қишлоғи у зотга қиёматга қадар қўнимгоҳ бўлди...

Асрлар ўтиб, замонлар айланиб, жон берганлари шу тупроқнинг ҳашаматли зиёратгоҳга айланиши, лак-лак одам қабрини зиёратлар қилиши балки у зотнинг тушларига ҳам кирмагандир...

Ўтган йили бир сабаб билан йўлим Самарқандга, ундан нари Челаққа тушган эди. Табиийки, яқингинада бунёд этилган Имоми Бухорий мажмуасига ҳам бир кириб ўтдим. Телевизорда томоша қил-

ган, борган-келганлардан эшитган, мақолаларда ўқиган бошқа, ўз кўзинг билан кўрган бошқа.

Мажмуа сари юзланар эканман, унинг маҳобати кўнглимда хуш кайфият уйғотди.

Ҳақиқатан иншоотнинг муҳташам нақшинкор дарвозалари, устунлари, масжид, мақбара, беш юз ёшлик чинорлар, замонавий услубда ва безақда жиҳозланган хоналар кишининг хаёлини ўғирлагудек даражада гўзал ва ҳайратли.

Маълумки, мажмуа республикамиз Президенти Ислом Каримовнинг ташаббуси ва кўрсатмалари асосида жуда қисқа муддатда бунёд этилди. 1998 йилнинг 4 март куни илк

ғишти қўйилган иншоот орадан саккиз ой ўтиб 21 ўктябрда қуриб битказилди. 22 ўктябрда эса, аллома таваллудининг 1225 йиллиги ўша ерда нишонланди.

Иншоотнинг бунёдкори яна ўша меҳнаткаш, заҳматкаш халқимиз бўлди. Кимдир пули билан, кимдир қўли билан ёрдамга келди. Ёшу қари ҳашарга чиқди. Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Тошкент, Наманган, Қўқон, Фарғона ва Андижондан усталар чақирилди. Бир қанча қурилиш ва саноат корхоналари — Ўзагроқурилиш, Самхимқурилиш, Ўзколхозқурилиш, Авиазавод, Ўзмахсусмонтажқурилиш, Сувқурилиш каби ташкилотлар имкониятлари даражасида ёрдам кўрсатишди. Ягона лойиҳа асосида турли услуб ва йўналишдаги халқ меъморлик санъати ҳамда замонавий меъморлик уйғунлаштирилди ва... ажойиб иншоот бунёд этилди.

Мажмуа деярлик янгидан тикланди. Ҳовузнинг бўйидаги XVI асрда Абдул-

...Мен бу муаззам ёдгорлик мажмуининг шунчаки зиёратгоҳ эмас, балки гўзал Ўзбекистонимизни бутун дунёга танитадиган, ёш авлодимизни эзгулик руҳида тарбиялайдиган, ҳар бир инсонни ҳаёт ва абадият ҳақида ўйлантирадиган азиз маскан бўлиб қолишига ишонаман.

Ислом КАРИМОВ

лахон томонидан қурилган масжид бузилиб, қибла тарафдан бир минг икки юз намозхонни сиғдирадиган катта жомеъ қурилди. Ҳовуз ва чинорлар сақлаб қолинди. Мақбара эса, Эрондан махсус келтирилган нодир тошлар билан қайта таъмирланди. Нақшларига Уста Баҳодир тиллодан зеб берди.

Мажмуанинг таркибида яна идорий-маъмурий бино, мадраса, кутубхона, мажлислар зали, меҳмонхона, чойхоналар ҳам бунёд этилган. Уларнинг ҳаммасини ягона айвон бирлаштириб туради.

Дарвоқе, айвон ҳақида.

Етмиш тўртта гўзалдан-гўзал устунлари бор. Ўттиз иккитаси Қўқондан келтирилган. Шифти ҳам нақшинли. Наманганлик Уста Ориф ва Уста Пўлатхон, қўқонлик Уста Абдуғани, самарқандлик Уста Равшанлар шогирдлари билан солган бу нақшлар ақлни шоширарлик, хаёлни банди этарлик. Шу ўринда нақшинкор дарвозаларни ишлаб берган Уста Йўлбарснинг ҳунарига ҳам таҳсин айтиб ўтмоқ жоиз.

Юқорида тилга олганимиз кутубхонада қўлёзмалар, Қуръони Каримнинг турли нусхалари,

Ислом илмларига тегишли мўътабар китоблар сақланмоқда. Саудия Арабистони Подшоҳи Фаҳд ибн Абдулазиз томонидан республика-миз Президенти Ислом Каримовга совға қилинган Каъбапўш (Каъбанинг ёпинчиги) ҳам шу кутубхонада.

Мадраса аслида 1992 йилдан буён фаолият кўрсатиб келяпти. Мажмуадан унинг учун икки қаватлик бино ажратилган. Ҳадисшунослик соҳасига йўналтирилган бу илм даргоҳида олтмишта талаба таҳсил олади.

Талабалар дарсдан бўш пайтларида мажмуада хизматда бўлишади. Зиёратчиларга мақбаранинг олдида Қуръон тиловат қилиб беришади, иншоотнинг қурилиши ҳақида, қолаверса, Имоми Бухорий ҳазратлари ҳақида ҳам ҳикоя қилишади.

Зиёратгоҳнинг аввалги ҳолатидан бир кўрinish

Мажмуага келаётган зиёратчиларнинг оқиминмайди. Аксари ўзимизнинг юртдошлар. Онда-сонда ажнабийлар ҳам кўзга ташланиб қолади. Кимдир сағана пойида Қуръон ўқитади, дуолар қилади, эҳсон беради, кимдир кўзига ёш олади, мақбаранинг тошларини ўпиб, кўзларига суртади... Менга ҳам улуғ имомнинг хоки пойида ҳақларига дуо қилиш, икки ракат намоз ўқиб, руҳларига бағишлаш насиб этди...

Бобур ЖАББОР,

Миср фан ва таълим марказининг

4-курс толиби

Алҳамдулиллаҳ, “Ер” деб аталмиш улкан меҳмонхонанинг Оламлар Рабби мукаррам айлаган меҳмонларимиз. У буюк мезбон биз учун зарурий барча нарсаларни, барча неъматларни муҳайё этиб қўйган. Бу меҳмонхонада роҳатда ҳаёт кечиришимизга барча шарт-шароит яратилган. Меҳмонлар хизматига тайин этилган жонлию жонсиз махлуқот меҳмонхона Бошлигининг буйруғига биноан, бирон лаҳза тўхта-масдан, ўз вазифаларини адо этмоқда. Улар инсон деб аталган махлуққа хизмат қилмоқда.

Қуёш вақтида чиқади ва ботади. Ой ишини белгиланган режа асосида бажаради. Осмонлар, булутлар, тоғлар, дарё-уммонлар, боғлар, дарахтлар, сайёралар – барча-барчаси Аллоҳга тасбеҳ айтиб, зиммаларига юклатилган юмушларни том итоат билан адо этади. Итоат қилдирилиб, бўйсундирилиб қўйилган улкан улов воситаси бўлмиш ер курраси бу оламга келиб-кетаётган лак-лак инсонларни елкасига ортиб, коинот кенгликлариде сузиб юрибди.

“У Аллоҳ сизлар учун ерни хокисор – бўйсунгувчи қилиб қўйган зотдир”.

Меҳмонхона қўноқлари турфа: кимдир келди-ю тезда ишларини битириб, кетади, кимдир бафуржа яшайди. Мезбон тартибни, интизомни жуда яхши кўради. Айни чоғда, У гоят саховатли, меҳрибон. Меҳмонхонасида жорий этган қонун-қоидасига риоя қилиб, ўзини яхши тутган, яратилган шарт-шароитлар ва қулайликлар учун меҳмонхона соҳибига ташаккур ва раҳмат эълон қилганларни яхши кўради. Бундай қўноқларига янада қулайроқ имкониятлар ярати беради. Қолаверса, одобли, интизомли, итоатли ва шукрли меҳмонларига бу ердан бошқа, жуда яхши жойдан доим, муқим яшаш учун маскан ҳам ваъда қилган. У маскан дунёдан бошқа ўринда – баланд, олий мақомлардир. Яшашга бу жойдан кўра минг чандон катгароқ, қулайроқдир, агар шундай қиёс жоиз бўлса. У олий мақомларга Мезбоннинг эътиборига тушганлар, муҳаббатига сазовор бўлганлар, лойиқ топилганлар шод-хуррам, масрур ҳолларида, атрофдан айтилаётган саломлар оғушида кириб борадилар. У маконда шундай хизматлар кўрсатилдики, шундай шарт-шароитлар муҳайё этилдики... энг муҳими у жой инсонлар учун абадиян берилади, ато этилади. Лаззат-

нинг лаззатлиги ҳам унинг давомийлигидадир.

Ҳа, Мезбон яхшиликнинг, ҳурматнинг қадрига етадиган шунақа зот. Унинг кўнглини олиш унчалик қийин эмас. Фақат холислик, ижобат, шукр бўлса, бас.

Лекин баъзида “Ер” меҳмонхонасига қўнган шундай меҳмонлар ҳам учраб қоладик, қаёққа ва нега келишганини унутиб қўйишади улар. Меҳмонхона қоидаларига риоя этиш тугул, хизматчиларга ёмон, қўпол муомалада бўлишади. Шароитлардан номуносиб фойдаланди, исроф ва ношукрлик ила кун ўтказишади. Ўзлари каби бошқа қўноқларга ҳам гоҳо зуғум ўтказишади, зулм қилишади, ўзларининг юриш-туришлари билан уларнинг дилларини огритишади. Табиийки, меҳмонхона Раҳбарига бундай хатти-ҳаракатлар, ноҳўя қилиқлар, одобсизликлар ёқмайди. Лекин бу сахий Зот гоят раҳмли, меҳрибон бўлганидан уларга яхши илтифотлар кўрсатишда давом этаверади.

Одобсиз меҳмонлар эса, бу марҳаматни билмай, билса ҳам, эвазига ташаккур айтмай, баттар туғёнларга берилиб яшайди. Бемазаликлари баъзан чегарадан чиқиб кетадики, бундай пайтлари Бошлиқнинг буйруғи билан меҳмонхона хизматчилари уларга енгилгина таъзир ҳам бериб қўйишади. Кимдир ўнгланади, ўзини тутиб олади, бошқа биров шунда ҳам жаҳолатда қолаверади. Бундайлар билан муомалани Мезбон кейинроққа – меҳмонхонадан чиқишларига қолдиради. Бу жиноятчиларни энди суд кутади, қози кутади, бу жиноятчиларни энди қамоқ кутади. Меҳмонхона тартиб-қоидаларини қўпол равишда бузган, иззат-икромларнинг қадрига етмаган бу жиноятчилар билан қандай ҳисоб-китоб қилишни, уларга қандай ҳукм чиқаришни одил Ҳакам жуда яхши билади. У дамда улар афсус-наломатда, юзлари қорайган ҳолда... ягона орзулари – қани энди меҳмонхонага қайтиб боришсаю меҳмонликни ўрнига қўйиб, хуш муомалали, тавозели, Бошлиққа итоаткор бўлиб ҳаёт кечиришса. Лекин, афсуски, бунга рухсат йўқ...

Аллоҳим! Биз ожизларни бу улкан меҳмонхонанинг яхши меҳмонларидан қилгин. Неъматларинг учун ўзингга чиройли ибодат этадиганлардан қилгин. Ва бизларга бу макондан яхшироқ, боқийроқ “Жаннат” меҳмонхонасининг меҳмонлари... йўқ, доимий яшовчилари бўлишни насиб этгин. Ўзингга илтижо қилиб кўтарган қўлларимизни қуруқ қайтармагин, эй Раббим! Албатта, Сен энг яхши ато этгувчи ва энг яхши хожадирсан!

Абдуғафур ИСКАНДАР

ДИНИЙ ТАЪЛИМДА ИСЛОҲОТ

Аллоҳнинг кўрсатган кунига шукр...

Кечамиз қандай ўтганидан, эртамик қандай кечишидан ва бугунимиз нақадар ғариб ёки улуғвор эканидан қатъи назар, яхши-ёмон кунларимизнинг барчаси учун Аллоҳга шукрлар қиламиз. Айниқса, бу шукрона ҳис Раббимиздан неъматлар етишганда янада зиёда бўлади.

Шу йилнинг 13 июн куни Кўкалдош мадрасасида қалбларда ана шу туйғуни жўштирган бир тантана бўлиб ўтди. Хатмона!

Кўкалдош мадрасасини халқимиз XVI асрдан буён яхши билади (мадраса 1523 йили бунёд этилган), эъзоз-эҳтиром қилади. Чунки у нурли маскан, илм маскани. Бу маскандан таралган зиё ҳамиша халқимизни ҳидоятга чоғлаб келган, бунда биз номларини билган-билмаган қанча-қанча фозилу фузало, олиму уламо етишган, Муқимий ва Фурқатлар таҳсил кўришган...

Шу мўътабар даргоҳ, бирмунча вақт мунгайиб туриб, бугун яна қаддини ростлаб олди. Ҳозир унинг бағри яна толиби илмлар билан тўлган. Мустақиллик даврида қайта рўйхатдан ўтгандан кейин мадраса илк бор талабаларини учирма қилди. Шунинг учун ҳам юқорида эслаганимиз хатмона байрам тусида.

Байрамга кўплар қаторида биз "Ҳидоят"чиларни ҳам тақлиф этишди, бордик. Устозлару талабалардаги хуш кайфият бизни-да чулғади, Аллоҳга шукрлар айтдик. Эллик олти нафар битирувчи талаба ўша куни имтиҳон топширди, имтиҳондан ҳеч ким маҳзун бўлиб чиқмади. Устозларнинг яхши илм беришганига, шогирдларнинг яхши ўқишганига йўйдик.

Сураткашимиз Кошиф Омон хизматда бўлди: талабалар эсдаликка суратларга тушишди. Устозлари билан, биродарлари

билан, жонажон мадрасаси билан. (Ўша суратлардан айримларини саҳифаларимизда кўриб турибсиз.)

Сўнгра тантана йўлнинг шундоқ нариги томонидаги, Кўкалдош билан юзлашиб турган "Чорсу" меҳмонхонасида уюштирилган зиёфат ила давом этди. Биз эса аввалроқ мадраса мудири Абдулҳаким қори Матқуловни хатмона билан қутлаб, мадрасанинг янги ҳаёти ҳақида суҳбатга тортган эдик. "Ҳидоят" учун маҳсус.

— Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Ўйлайманки, бугун нафақат Кўкалдош мадрасаси устозтолибларининг, балки бутун мусулмонларимизнинг қувончли куни. Маълумингизки, юртимиз мустақил бўлганидан кейин мадраса ва масжидлар ўз эгаларига қайтарилиши ҳақида ҳукуматимизнинг маҳсус қарори чиққан ва кўп даргоҳлар қатори бизнинг мадрасамиз ҳам Ўзбекистон мусулмонлари игораси ихтиёрига топширилган эди.

Давоми 10-бетга

Мударрислар ва журналистлар суҳбати

Ўнгдан чапга: Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхон, Абдулҳаким Матқулов, Дўстмуҳаммад домла ва Абдуғафур Искандар

1992–1997 йиллар орасида жомеъ масжид ва мадраса сифатида фаолият кўрсатиб келган бу маскан 1999 йил 16 августда Ўзбекистон мусулмонлари идораси ҳузурдаги Ислом ўрта-махсус билим юрти мақомида қайта рўйхатдан ўтди.

Ҳозир мадрасамизда тўртта курсда 179 та талаба таҳсил олмоқда. Бугун меҳнатларимизнинг илк самарасини кўриш арафасидамиз, Аллоҳга шукр, эллик олти нафар талабамиз мадраса таҳсилини хатм қилиб, халқимизнинг, динимизнинг хизматида шайланиб туришибди.

Кейинги икки-уч йил ичига мадрасани таъмирлаш борасида ҳам, таълимни ташкил этиш соҳасида ҳам бирмунча ишлар қилинди. Келажакдаги ниятимиз бу илм даргоҳининг мақомини янада кўтаришдир. Ҳозир ўқувчиларга динни мукамалроқ таълим беришга, қолаверса, ватанимиз ҳамда туркий халқлар тарихини, адабиётини ва дунёвий илмларни чуқурроқ ўргатишга ҳаракат қиляпмиз. Араб тили асосий тил бўлгани ҳолда, форс, инглиз тиллари ҳам ўргатилмоқда.

Ихтисосимиз ҳозирча иккита: исломшунослик ва имом-хатиблик.

Билим юрт мудирини кўп маълумотлар, режалар ҳақида гапирди. Ниятларига Аллоҳдан ижобат тилаб, битирувчилар билан ҳам суҳбатлашмоқчи эканимизни айтдик. У киши икки талабани тавсия қилди.

Шу маҳал "Хўжа Аҳрор Валий" жомеъ масжидида пешинга азон янгради...

Намоздан кейин мадраса остонасида мударрис Зоҳидхон қори Азимбоев билан учрашдик. Табиийки, яна бир жажжи суҳбат унди.

Зоҳидхон қори Азимбоев (мударрис):

— Аллоҳга беадад ҳамду санолар бўлсин, мустақиллигимиз шарофати билан "Кўкалдош" мадрасаси яна ўз фаолиятини тиклаб олди.

Талабалар билими охирги имтиҳондан ўтмоқда

Мен бу ерда талабаларга қироатдан дарс берман. Фарзандларимиз Қуръонга жуда чанқоқ. Яқин орада талабалар ичидан ёдлашга иқтидорли бўлганларини танлаб олиб, бошқа дарсларни ҳеч бир сусайтирмаган ҳолда, тўрт йил давомида Қуръонни тўла ёд олдирадиган бўлим ташкил этиш ниятимиз бор. Шунда уларга мадрасани хатм қилганлик тўғрисидаги гувоҳнома билан бирга "Ҳофизини Қуръон" деган диплом ҳам берилади. Бу жуда катта гап. Йигирма икки милёнли мусулмон халқимизга қорини мураттаблар қанчалар зарур экани ўз-ўзидан маълум.

— Ҳозирги битирувчилар орасида ҳам ҳофизлари борми?

— Бор. Абдукарим Абдумаликов исми талабамиз Қуръонни кўтариш арафасида турибди.

Мадраса мудирини тавсия этган йигитлар билан зиёфатдан кейин учрашдик.

Абдулбосит Рашиддинов (битирувчи):

— Бугун биз учун жуда қувончли кун. Худонинг хоҳиш-иродаси билан мадрасани битириб турибмиз. Устозлардан жуда миннатдоримиз. Билимларини, меҳнатларини биздан аяшмади.

- Баҳолар неччи бўлди?
- Беш.
- Демак, имтиёзли гувоҳномага эга бўлиб-сиз-да?
- Аллоҳга шукр.
- Эндиги режаларингиз қанақа?
- Ўқишни давом эттириш. Худо хоҳласа, Тошкент Ислам институтида билимларимни янада чуқурлаштирмоқчиман.

Тоҳиржон Қосимов

(битирувчи):

— Мадрасамизнинг ҳозирги ҳолати оддингга қараганда анча яхши. Ва келажакда бундан-да яхши бўлишини, укаларимиз янада яхшироқ ўқишларини истайман. Илмнинг чегараси йўқ, дейишади. Мен ҳам ўқишни давом эттириш ниятидаман.

— Таҳсил давомига қанақа китоблар туширдигиз?

— Тафсир ўқидик, ҳадис ўргандик, фикҳдан дарс олдик.

- Қуръондан қанча ёд биласиз?
- Беш пора.
- Ҳадисдан-чи?
- Сонини билмайман.
- Ҳуснихатни ҳам ўрганганмисиз?
- Ҳа, биринчи-иккинчи синфларда ўрганганмиз ва мен "куфий"да ёзишни ёқтираман.

Абдукарим Абдумаликов

(битирувчи):

— Қуръонни тўла ёд олдим. Ҳозир такрорлаяпман. Устозимиз Зоҳиджон қори аканинг хизматлари катта бўлди. Аллоҳ рози бўлсин. Келгусида Қуръоннинг маъноларини, тафсирларини ўрганмоқчиман.

Сухбатимиз анча чўзилди. Бошқа талабалар ҳам даврамизга қўшилишди. Суратларини журналда чиқаришимизни илтимос қилишди...

Шундай қилиб, хатмона ниҳоясига етди.

Йигитларнинг суратларига бир қаранг-а: кўзларда нур бор. Қуръон нури. Мен танидим, эътибор қилинг, сиз ҳам танийсиз.

"Хатмона"ни хулосалаётиб, Имоми Бухорий ривоят қилган бир ҳадис ёдимга тушди: "Аллоҳ бандаларидан илмни бир йўла кўтармайди,

Мударрис хатмот Ислам Маматов ҳуснихат дарсида

балки олимларини вафот эттириш билан кўтарди. Ҳатто бирорта олим қолмайди. Одамлар жоҳил одамларни раис билиб, улардан фатво сўрайдилар. Улар эса, билмаган ҳолларида фатво бериб, ўзлари ҳам адашадилар, одамларни ҳам адаштирадилар".

Аллоҳга шукр, ҳали бизнинг кўкалдошларимиз бор. Ҳали яна олиму уламолар, фозилу фузалолар етишади бунда. Иншааллоҳ, улар адашмайдилар, бошқаларни ҳам адаштирмайдилар. Улар яхши олим бўладилар. Фақат биз шукр қилишни унутмасак, бўлди.

لَيْن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ
وَلَيْن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

"Қасамки, (берган неъматларимга) шукр қилсангизлар, албатта, сизга (уларни янада) зиёда этурман. Агар куфрони (неъмат) қилсангиз, албатта, азобим жуда қаттиқдир" (Иброҳим, 7).

Аллоҳнинг кўрсатган кунига шукр...

Кошиф ОМОН суратлари

ИСРОФ – ЭСКИ ДАРД

Бу дард билан одамзод узоқдан оғриб келади. Албатта, ҳар бир даврда “табиби ҳозиклар” — уламолар бу касалликка тегишли ташхислар қўйиб, зарур чоралар кўришган. Чунки Аллоҳ ва расули берган “Енглар, ичинглар, лекин исроф қилманглар”, “Аллоҳ, бир қавмга боқийлик ва тараққиётни ирода қилса, уларга тежамкорлик ва қаноатни беради...” дегандаги каби таълим ва таҳдидлардан хабардор зотлар умрларга илашган бу мудҳиш иллатга индамай қараб туришлари мумкин эмас.

Бизнинг Туркистон эли ҳам XX аср бошларида, яқингинада бўлгани каби, мана шу дардга — исрофгарлик дардига мубтало эди. Миллат қимматчилиги ва очарчи-

ликдан қаттиқ алам чекарди, қашшоқлик ва касаллик туфайли минглаб фарзандларини қурбон берарди, аммо ҳамон бидъатга берилиб, бу мусибатларга ўзлари касб қилган қилмишлари сабаб эканини ўйлаб ҳам кўрмас ва исроф қилишда давом этар эди. (10-йилларнинг вақтли матбуотида бир қур назар ташлаган одам бу борада яққол тасаввурга эга бўлади.) Оломон орқа-олдини йўқотган ана шундай паллада юрт даргалари — уламои киромларимиз ташаббус кўрсатишди. “Шўройи Исломи” ташкилоти (раиси: Абдулла Авлоний, раис муовини: Мунаввар қори Абдурашидхонов) аъзолари томонидан тўйлар ва маъракаларни тартибга солиш, оч-яланғочларга ёрдам бериш

мақсадида “Қарорнома” қабул қилиниб, “Нажот” газетасининг 1917 йил 28 апрел сонисида эълон этилади. Ушбу Қарорномада нафақат қуйида имзойи чекилган беш кишининг, балки ўлканинг келажагига қайғураётган бутун уламоларимизнинг қарашлари акс этган. Беҳбудий, Фитрат, Авлоний, Ҳамза, Қодирий ва бошқа маърифатпарварларнинг бу борадаги мақола ва асарлари шундай дейишимизга асос беради.

Қарорномада илгари сурилган гоё ўз даври учун бағоят муҳим эди. Аммо бутунги қузда ҳам заррача аҳамиятини йўқотмаган. Ўқиб, ўзингиз бунга гувоҳ бўласиз.

Фафур УМУРЗОҚ

“ШЎРОЙИ ИСЛОМ”НИНГ ҚАРОРНОМАСИ

Муҳтарам мусулмонлар!

Ҳозирги қийматчилик ва озиқсизлик шул қадар кўрқинчлик даражага бордики, кўп оилалар, фақир ва бечоралар пулга ҳам озук тополмасдан кўча-бақўча саргардон бўлиб, неча кунларгача оч турмоққа мажбурият кўрурлар. Ҳозирда давом этуб турган даҳшатлик уруш, бу йилги сувсизлик ва чоғирда балолари бу ҳолни минбаъд яна кўрқинчлироқ даражага олиб борадирғонга ўхшаб кўринадур. “Туркистон мусулмонларининг съезди” мана шул ҳолни эътиборга олинмак, орамизда бўлуб турган баъзи бидъат ва исрофот ишларни, чунончи, тўй, маърака, гап, базм, ялочи, қазоқлар орасидаги улоқ, пойга ва жаноза куни бўладирғон исрофотни билкуллия барҳам бермоққа қарор берди.

“Шўройи исломия”нинг 12 апрелда воқеъ умумий мажлисида Тошкентнинг қозилари ва уламолари ҳам бу ишнинг аксарини шариатга хилоф топдилар ва ўз оралариндан бир комиссия сайлаб, тўй ва маъракаларни бундан буён қуйидаги тартибда қилинсин деб халққа эълон қилмоқни шул комиссияларга топширдилар.

Биринчиси, жаноза куни имом ва уламоларга йир-

тиш ва чопонлар улашмоқ, қариндош-уруғларга қора кийимликлардек нимарсалар бермоқ, йуғучи ва отунларга ижройи хизматларидан зиёда ҳар хил кийимлар бермоқ, отинлар келиб товуш чиқориб ўқимоқ, садр қилмоқ, хотунларга улашиладирғон етти, гул, қовоқ оши, қор ёғди, лайлак келди, қовун-узум, йигирма, қирқ, ҳайит фотиҳа ва йил ошидек халққа ош бериладурғон исрофдир; қозоқлар орасидаги йил оши, пойгалар ва аҳил касабалар тарафидан арвоҳ, пари исми билан бериладирғон ош ва зиёфатларни йўқ қилинди ва булар бадалига жаноза куни давлатлик кишилар уламо-имомларга пул бериш, хайрот қилмоқлари ҳам(да) юқорида мазкур маърака кунларида маҳалладан уч-тўрт киши қақриб хатми Куръон қилдирмоқлари мумкиндир.

Иккинчи, қиз тўйларида совчигарчилик, фатир, кичик тўй, қозон қайтариш, катта тўй, базм ва кеча исрофлари ва юз кўрар, ҳайитларда мол ёйиб, келин кўрмоқ, қиз оши бермоқ ва никоҳ кунларида яллагилар ўйнамоқ, ёр-ёр айтмоқ, хотунларнинг ҳар бирига алоҳида нон ва ошлар тортмоқ, “тўққиз-тўққиз”, сандуқларда чуриб кетатурғон гулкўрпа, фалак, кўрпалардек фойдасиз моллар, кўчалардин ми-

ёнча кўтариб ёки ароба ва туяларга галла ва бошқа хил нарсалар ортиб тўй юбормоқ, қазоқлардаги қалин олмоқ ва шунга ўхшаш исрофот ва бидъатлар бил-куллия мамнуъдир. Бунлар ўрнига келин ва куёв та-рафлари кийим ва зарурият уй асбоблари тўғри-синда пул ила битишсунлар ҳам никоҳ куни куёв ўзи ошналари ва маҳалла кишилари бирлан бекар-най, фақат сурнай бирлан бориб никоҳ қилурлар ва келин тараф ўз қариндошлари бирлан келинни олиб борурлар. Фақат, куёв ила борадурғон кишиларнинг йигирма-қирқ кишидан ошмаслиги лозимдир. Чор-лари ҳам мартаба куни бўлиб, куёв ила бирга бора-дурғон кишилардин келин ила борадурғон хотунлар ҳам ўн кишидан ортуқ бўлмасин. Чорлари фақат таом емоқ учунгина бўлиб, туғиб олиб кетмоқлари ва яна бешик тўйи, чиллагаризонлар бутунлай йўқолиб бит-сунлар

Учинчи, ўғил тўйида атрофдаги маҳаллалардан одамлар чақируб ош бермоқ, улоқ бермоқ, хотун оши бермоқ, хатна қилинадирғон болаларга наша ва ҳам кўча-бакўча саргардон қилиб, оқча йиғмоқ ва шунлар-га ўхшағон исрофлар билкуллия мамнуъдир. Фақат давлатлик кишилар уламо ва имомларни чақируб, кичикроқ бир мавлуд мажлиси ясаб ва фақир киши-лар маҳалладан уч-тўрт кишинигина чақируб, ўғилла-рини хатна қилдирурлар.

“Шўройи Исломия” давлатлик кишилардин илти-мос қиладурки, мавлуд мажлисини ҳам кўб катта қилиб юбормасдин, мумкин қадар қасди риоя қил-салар (тежаб сарф қилсалар) ҳам тўйда... пул ва гал-ла сарфи маҳаллаларидаги оч ва яланғоч, бева-бе-чораларга, мактаб ва мадраса ва жамияти хайрия-ларга берсалар.

Ушбу тартибга мухолифат қилғон кишиларнинг маърака ва тўйларини тўхтамли ва айбнома (прото-кол) ёзув қозиларга топшурмоқ ва шаҳар бошлуқла-рига ҳавола қилинади. Бундай кишиларни шаръан ҳаром бўлғон исрофгарчилиги учун муҳтарам қози-лар шариатга мувофиқ қаттиғ жазога мустаҳиқ қила-дурлар. Муҳтарам маҳалла имомлари ва маҳалла кўмитетларидин илтимос қиладурки, ушбу эълонно-мани халққа тушунтириб, халқни ушбу тартибдан чиқ-маслигига тарғиб ва ташвиқ қилсалар эди. Чунки жа-ноби Ҳақ таоло исроф қилғувчиларни суймас.

“Шўройи Исломия” раиси муовини Мунавварқори Мулло Саид Аҳрорхон маҳзум Мулло Муродхўжа эшон, Мулло Муҳаммадхўжа эшон, Мулло Абдусамиъқори (“НАЖОТ” газетаси, 1917 йил 28 апрел 10-сон.)

(Хужжатни нашрга **Сирожиддин АҲМАД** тайёрлади.)

СЎЗЛАГИЛ

*Эй азизим, сўзласанг, амри Худодин сўзлагил,
Эл учун сувдек, ҳаводек яхши дуодин сўзлагил.*

*Тинглагай ёшу қари гар амри маъруф соз эса,
Бир ҳалолу бир ҳаром, шарму ҳаёдин сўзлагил.*

*Сўзни айла мухтасар, мағзи ҳам пуч бўлмасин,
Дилни ром этгувчи роз – ҳамду санодин сўзлагил.*

*Бул чаман юрт аслида бизларга жаннат муждаси,
Ҳар гиёҳда минг жавоҳир – минг бир шифодин
сўзлагил.*

*Элда меҳру оқибат инсоф, адолат сўнмасин,
Шум ниятдан алҳазар, аҳду вафодин сўзлагил.*

*Аҳли юртнинг тоати Тангри учун бўлсин мудом,
“Хўжақўрсин” ларни қўй, чин бериёдин сўзлагил.*

*Яхшилик қилгилки, сендан дунёда ёдгор шул қолур,
Ақлу жисму куч-мадор берган Худодин сўзлагил.*

Абдулла Ҳожи АБДУҚОДИР,
Учкўприк тумани имом-хатиби

ЗИКРИ СУБҲОН ИЗЛАНГИЗ

*Ҳар саҳар йиғлаб юракдан зикри субҳон излангиз,
Қалбда нур тошсин, таралсин – файзи Қуръон
излангиз.*

*Қаъбатуллоҳу Мадина – ҳаж аро бўлсин кўнги,
Бу азиз ер узра покиза ошён излангиз.*

*Жисму жонни поклабон, тарк этиб кибру ҳаво,
Тангрининг раҳмат суйидин баҳри уммон излангиз.*

*Боглабон эҳромни маҳкам Арафот майдонида
Рўзи Маҳшар оташидан бошга қалқон излангиз.*

*Субҳидам тинмай дуо айланг дили юз поралар,
Бўлгуси токим ижобат – изни Раҳмон излангиз.*

*Ҳақ йўлида харж этинг – қўллар очиқ кетгусидир,
Сиз бўлиб комил мусулмон Йўди Қурбон излангиз.*

Ҳабибуллоҳ АКБАР,
Ўш

Абдул ЖАЛИЛ

ШУБҲАСИЗ ЎЗИМИЗНИНГ АВТОБУС!

тимизда яна бир автомобил заводи – “СамКўчавто” ишга туширилган эди. Бу ҳол Ўзбекистонда саноатнинг бу тури ривожда янги босқич бошланганини кўрсатди.

Самарқанднинг Суғдиёна мавзеида қисқа муддатларда мўъжиза монанд кўркям саноат шаҳарчаси пайдо бўлди. Қарийб ўн икки гектар майдонни эгаллаган қўшма корхонага, унинг саккиз қаватли маъмурий биносига ва шу атрофда яратилган гўзал хиёбонга бугун ҳамма ҳавас билан боқади.

“Ўзавтосаноат” уюшмаси Туркиядаги “Кўч холдинг” ширкати билан 1995 йилда имзоланган шартнома асосида қурилган завод муддатидан илгари маҳсулот бера бошлади. Таъкидлаш жоизки, бу ўрнида

Яқинда Окқўрғон тумани қишлоқларидан бирига борганимизда бир гуруҳ отахонларнинг Самарқанддаги қутлуғ қадамжолар зиёратидан қайтишгани устидан чиқиб қолдик. Отахонлар сафарларидан мамнун эдилар. Улар билан саломлашиб:

– Зиёратларингиз қабул бўлсин... Қалай, йўл чарчатмадимми? – деб сўрадик.

– Эй ўғлим, шундай яхши автобусда ҳам чарчайдимми одам, – деди отахонлардан бири “СамКўчавто” Ўзбекистон – Туркия қўшма корхонасида ишлаб чиқарилаётган кичик автобусни кўрсатиб. – Барака топсин, шопир ўғлим ҳам машинани жуда яхши ҳайдади...

Азим пойтахтимиздаги қатор йўналишларда ҳам беминнат қатнаётган, йўловчиларнинг оғирини енгил, узоғини яқин қилаётган бу автобуслар чиндан ҳам қулай ва бежирим. Узоқдан кўргандаёқ кўзлар қувнайди. Улар халқимизга

хуш ёқиб, ёшу қарининг мехрини қозонаётганига ҳар куни неча бор гувоҳ бўлаётимиз.

Аввало, айтиш керакки, мамлакатимизда автомобилсозлик саноати қундан-қун ривож топяпти. Бундан бор-йўғи бир ярим йил муқаддам қадим Самарқандда ҳам қувончли воқеа юз берган – “ЎздЭУавто” қўшма корхонасидан кейин юр-

“Дама” фирмаси қурувчилари ибрат намунасини кўрсатишди. Улар заводни қуриш ишлари бўйича хорижий фирма ва компаниялар ўртасида ўтказилган танлов ғолиби бўлишди.

Фирма вакиллари Олмония, Италияда тайёрланган махсус технологияларни ўрнатишди монтаж ва безаш ишларини қойил мақом қилиб уддалашди. Натижада бугунги энг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган сехларда жаҳон бозорида ҳам харидоргир автомашиналар ишлаб чиқарилмоқда.

“Кўч холдинг” гуруҳи ўз салоҳияти ва имкониятлари жиҳатидан Оврупа ёки Амриқонинг энг нуфузли ширкатларидан асло қолишмайди. Ширкатнинг йиллик айланма маблағи йигирма миллиард АҚШ доллари миқдориди бўлиб, хизматчиларининг умумий сони 42 минг нафардан ошиб кетади. Ширкат таркибиди бугун “Тофаш” (“FIAT”, Италия) ва “Карсон” (“Peugeot”, Франция) каби йирик автомобил заводлари, шунингдек, “Арчаллик” маиший электр-техника асбоблари корхонаси ҳам бор.

“СамКўчавто” бугун Марказий Осиёда ягона автобус ва юк машиналари ишлаб чиқарувчи корхонадир. Унинг фаолияти бир жихатдан Ўзбекистоннинг ҳам нақадар ишончли ҳамкор эканлигидан дарак беради.

Завод йилига минглаб турли русумдаги қулай ва ихчам автобуслар, ҳар хил юк ташувчи машиналар ишлаб чиқарди. Бу машиналар аслида “IVECO” (Италия-Испания) фирмасининг ихчам тузилмалари асосида яратилган, аммо “Кўч холдинг” ширкатининг бир қў-

Нуъмон МУҲАММАДЖОНОВ суратлари

ли бўлмиш “Otoyol” заводида унинг лойиҳаси янада такомиллаштирилиб, Ўзбекистон шароитига анча мослаштирилди.

Масаланинг яна бир муҳим жиҳати бор. Бу корхонага ёндош яна неча-неча корхоналар ишга туширилади. Бу дегани, қанчадан-қанча иш ўринлари очилади, деганидир. Бизни қувонтирадигани ўзбек йигит-қизлари ишлаб чиқаришни бошқаришда ва йиғув сехларидаги энг мураккаб технологик жараёнларни тез ва пухта эгаллашда юксак малака ҳосил қилишмоқда. Бир рақам: завод очилган пайтда маҳаллий ишчилар сони жами икки юз нафарни ташкил этган бўлса, ҳозирга келиб уларнинг сони салкам икки бараварга ортди.

Қўшма корхонанинг очилиш маросимида Ўзбекистон республикаси Президенти Ислон Каримов ҳамда Туркия республикасининг ўша пайтдаги президенти Сулаймон Демирэл

иштирок этган эдилар. Мамлакатимиз раҳбари Ўзбекистон республикаси билан Туркиянинг ҳамкорлигини яққол намоён этувчи мазкур корхона фаолияти самарали бўлишига ишонч билдириб, унинг маҳсулотлари нафақат Ўзбекистон, балки хорижий мамлакатлар бозорларида ҳам харидоргир бўлажagini алоҳида таъкидлаб ўтган эди. Орадан кўп вақт ўтгани йўқ. Ҳозир бу ерда ишланган автобуслар Русияга ҳам чиқарилаётир.

Хуллас, бугунги кунда “Otoyol” деганда ҳақли равишда дилларга қувонч таралади. Юракда ғурур сезади киши. Инсон саломатлигига зарарли маҳсулотга қараб эмас, балки инсон манфаатига хизмат қилаётган ушбу замонавий “Otoyol”ларга қараб: “Шубҳасиз ўзимизнинг автобус!” деб юборади. Ва ҳақли бўлади, сўзи ҳам рост бўлади.

Эрнинг вазифалари

1. Аёлнинг маҳрини бериш. Никоҳ ақди тузилаётганда маҳр унутилса ҳам, аёл унга ҳақли бўлаверади.

2. Нафақа. Саҳиҳ уйланиш битими эрни хотиннинг асосий эҳтиёжларини қондиришга бурчли қилади.

3. Бирдан зиёд уйли бўлса, ўрталарида адолат қилиш.

4. Тинч-тоғув яшаш, яхши муомалада бўлиш.

Хотиннинг вазифалари

1. Турмушга чиққан хотин эридан бошқага ҳаромдир. Бошқа билан никоҳдан ўтмайди.

2. Хотин эридан шартлашган маҳрни олса, унинг уйига боради ва унга бўйсуниб тобе бўлади.

3. Ислом жоиз кўрган ҳолатлардан бошқасида фақат эр изни-ла ташқари чиқиши мумкин.

4. Эрининг Исломга зид бўлмаган истакларини адо этади.

5. Эрининг Ислом доира-сидаги тарбия ҳаққини қабул қилади (Damad: 1/209; Jevhere: 2/3; Fatavoi Hindiyya: 1/268).

Кимлар билан никоҳланиш ҳаром?

1. Насл-насаб ва авлод жиҳатидан никоҳи ҳаром бўлган аёллар:

а) она; ота-онанинг она-лари; бува-бувиларнинг оналари ва ҳоказо;

б) қизлар; ўғил-қизларнинг қизлари ва барча қиз набиралар;

в) опа-сингиллар; ака-ука ва опа-сингилларнинг қизлари, қиз набиралари;

г) аммалар, холалар; ота-онанинг амма-холалари.

Уларнинг қизларига уйланиш мумкин.

2. Насл-насаб ва авлод жиҳатидан никоҳи ҳаром

ХОС ФИҚҲИЙ МАСАЛАЛАР

бўлган эркалар:

а) ота; ота-онанинг оталари; бува-бувиларнинг оталари ва ҳоказо;

б) ўғиллар; ўғил-қизларнинг ўғиллари ва барча ўғил набира-чеваралар;

в) ака-укалар; ака-ука ва опа-сингилларнинг ўғиллари, ўғил набиралари;

г) амакилар, тоғалар, ота-онанинг амаки-тоғалари.

Уларнинг ўғилларига никоҳ-ланиш ҳаром эмас.

Кимлар никоҳ туфайли маҳрам ҳисобланади?

— ота-онанинг, уларнинг ота-оналарининг жуфтлари (яъни, ўғай ота-оналар);

— фарзандларнинг жуфт-лари;

— қайнона-қайноталар, уларнинг ота-оналари (Бу маҳрамликка никоҳ бўлишининг ўзи кифоя, қовушиш шарт эмас);

— эр-хотиннинг бошқа оилаларидан бўлган фарзанд-лари ҳар иккаласи учун ҳам маҳрамдир.

1. Никоҳ туфайли маҳрам бўлган аёллар:

а) отанинг никоҳида бўлган аёл (у ҳам она ҳукмида). У аёлнинг оналари, бувилари;

б) ўғилларнинг, набираларнинг хотинлари — келинлар;

в) хотиннинг оналари; ота-оналарининг оналари. Бу аёллар никоҳ ўқилиши билан маҳрамга айланади;

г) ўғай қизлар; ўғай ўғил-қизларнинг қизлари. Яъни, хотиннинг аввалги оиласидан бўлган қизлари. Бунда эркак аёл билан қовушгандан ке-

йингина ўғай қизлар маҳрамга айланади.

2. Никоҳ туфайли маҳрам бўлган эркалар:

а) ўғай оталар, уларнинг оталари (онасининг у эр билан қовушганлик шарти билан);

б) қизларнинг, набира қизларнинг эрлари (бу маҳрамликка никоҳнинг ўзи кифоя);

в) эрнинг отаси, эрнинг ота-онасининг оталари;

г) ўғай ўғиллар; ўғай ўғил-қизларнинг ўғиллари.

Никоҳ туфайли маҳрам бўлган зотлар эмикдошлик ва зино собит бўлганда ҳам маҳрамга айланади. Масалан, эркакка хотинининг бошқа эрдан бўлган қизи ва хотинининг онаси ҳаром бўлгани каби хотинининг эмизган қизи ва эмган онаси ҳам ҳаромдир. Шунингдек, зино қилган аёлининг қизи, онаси, эмизган қизи, эмган онаси ҳам абадиян ҳаромдир (Damad: 1. 210. Jevhere: 2. 205).

Эмикдошлик туфайли маҳрам бўлганлар

Насл-насаб ва авлод жиҳатидан ҳамда никоҳ туфайли маҳрам бўлганлар эмикдошлик жиҳатидан ҳам маҳрамдир. Сут оналар, уларнинг қизлари, опа-сингиллари, сут қайноналар, сут ўғай қизлар, сут ўғилнинг хотинлари, сут отанинг хотинлари ҳам ҳаромдир (Damad: 1. 210 Jevhere: 2. 205).

Опа-сингилга бир вақтда никоҳланиш жоизми?

Опа-сингил билан бир

пайтда никоҳда бўлиш ҳаромдир. Хотиннинг аммаси, хола-си ва жиянларини ҳам бир пайтда никоҳга олиш жоиз эмас. Аммо бирини никоҳидан чиқаргандан кейин бошқасига никоҳланса, мумкин.

Шунингдек, иддаси тугамаган аёлга уйланиш ҳам ҳаромдир.

Исломда эмиқдошлик

Никоҳ хусусида сўз кетганда эмиқдошлик ҳақида ҳам тўхталиб ўтиш лозим. Зеро, эмиқдошлик туфайли ҳам одамлар ўртасида никоҳга тўсиқ (маҳрамлик) пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам аёллар заруратсиз ўз боласидан бошқаларни эмизмасликлари керак. Мабодо эмизсалар, бир жойда қайд этиб қўйиш лозимки, кейинчалик ўзларига куёв ёки келин қилиб қўймасинлар.

Бола қанча эмизилади?

Болани эмизиш муддати Имоми Аъзамнинг фикрларига кўра, икки ярим йилдир.

Аллоҳнинг Расули (с.а.в.): "Бола сутдан айрилгач, эмиқдошлик собит бўлмайди", деганлар. Ҳадисдаги "сутдан айрилиш"дан мурад муддатдир. Яъни, икки ярим ёшга етмаган бола сутдан айрилган бўлса-да, эмиқдошлик собитдир. Аммо икки ярим ёшдан ошганидан кейин бошқа онани эмса, эмиқдошлик собит бўлмайди (Al-Hidaye: 1/223; Jevhere: 2/34).

Хотин эридан рухсатсиз бошқа болани эмиза оладими?

Бошқанинг боласини эмизиш шаръан ҳалол. Аммо эрнинг рухсати керак. Эрдан изн олинмасдан бошқа болани эмизиш макруҳдир (Durarul Hukkam: 1/355; Jevhere: 2/34).

Сут муддатидан сўнг эмизиш мумкинми?

Бу хусусда Имоми Марғи-ноний шундай дейдилар: "Муддати чиққач эмизиш ёки эмиш мубоҳ бўлмайди, чунки уни мубоҳ қилган нарса боланинг зарурий ҳолатидир. Сут аёлнинг бир парчасидир, инсоннинг парчасини ейиш эса, ҳаромдир" (Al-Hidaye: 1. 223; Jevhere 2. 34). Демак, эмизиш фақат зарурат юзасидан ҳалол бўлади.

Эмиқдошлар меросда шерикми?

Йўқ. Сут ўртада меросхўрликни ҳосил қилмайди.

Сут миқдори

Ўртада сут маҳрамлиги собит бўлиши учун сутнинг меъдага етадиган миқдорда эмилиши кифоядир. Кўкрақдан эмиш ҳам шарт эмас, соғиб олиб, эмизик ёки қошиқ билан ичирилиши ҳам мумкин. Муҳими сутнинг меъдага тушишидир.

Киши сут ўғли қўйган хотинга уйлана оладими?

Никоҳ туфайли маҳрамлик сут орқали ҳам собит бўлади. Масалан, киши сут ўғлининг ёки сут отасининг хотинига уйланмайди. Аёл ҳам сут қизининг эрига турмушга чиқмайди.

Бир эрак сут қизига шаҳват билан тегинса, хотини талоқ бўлади. Бир аёл ҳам сут ўғлига шаҳват билан тегинса, ўша хотинга талоқ тушади.

Қариндошга уйланишнинг ноқулай томонлари

Юқорида амма, тоға, хола ва амакилар маҳрам экани, аммо уларнинг фарзандлари номаҳрам бўлиши айтиб ўтилди. Демак, холавачча, амаки-

ваччалар ўзаро никоҳланишлари шаръан ҳалолдир.

Аммо бегоналарга қараганда қариндошларга уйланишнинг баъзи хавфли ва ноқулай томонлари бор. Маълумки, фарзанднинг соғлом ва бақувват туғилишида эр-хотиннинг бир-бирига меҳр-муҳаббатли ва кучли жинсий истақда бўлишлари фояда аҳамиятлидир. Зеро, Пайғамбаримиз ҳам эркакларга жинсий алоқа чоғи шошилмасликни, хотинларини қондиришга ҳаракат қилишни тавсия этганлар. Баъзан шундай бўладикки, амакиваччалар бир ҳовлида вояга етишади, бир-бирларини жуда яқин ҳис қилишади, бинобарин, уларда бир-бирларига нисбатан жинсий майл баъзан умуман бўлмайди. Шунингдек, қариндошлар орасида эмиқдошлик кўп учрайди. Мана шу икки жиҳат фарзандларнинг ногирон туғилишига сабаблардан асосийларидир.

Бутунги илф-фан болаларнинг нуқсонли, ногирон туғилишига асосий сабаб қилиб қариндошларга, яъни амакивачча, холавачча, тоғаваччаларга никоҳланишни кўрсатмоқда. Қон ўхшашлиги туфайли туғилган келишмовчилик қариндошлар орасида кўпроқ учраши дўхтирларнинг шундай хулосага келишига сабаб бўлгандир. Аммо улар юқорида айтганимиз эмиқдошлик масаласини ёддан чиқармоқдалар. Бу хусусга ноҳолис ёндошаётганлар Исломнинг фикрини ҳам бир ўйлаб кўрсалар, ҳақиқатга яқинлашган бўлар эдилар.

«Buyuk kadin ilmihali»
(Аёллар фикҳи) китоби асосида тайёрланди.

Ҳабибуллоҳ СОЛИҲ:

«ЎЗАЛЛИКНИНГ РУҲИ ИЛОҲИЙ МАЗМУНДА»

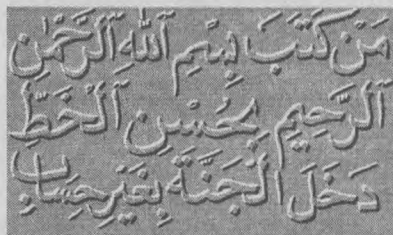
Савол. Хаттотлик жуда қадим санъатлардан биридир. Шу соҳани танлашингизда нима туртки бўлган? Илм толиби бўлиш билан бир вақтда хаттотликдай ноёб, нозик ҳунарни ҳам эгаллаш қийин кечмадими? Бу икки йўналишда изланишларни мос-уйғун давом эттиришда нималарга асосланасиз?

Жавоб. Ҳуснихат санъати (ҳунари) арабларда Ислом дини келмасидан илгари ҳам бор бўлган. Яқинда бир жўрналда Миср подшоҳи Бақлаймусга тож кийдириш маросимига оид милоддан 200 йил муқаддам ёзилган матн топилгани ҳақидаги мақолани ўқидим. Гранит тошга ўйиб ёзилган бу ёдгорликни асримиз бошида франсузлар Мисрга келганларида топишган, ҳозир Британия миллий музейида сақланар экан. Энг қизиғи шуки, баландлиги бир метрча келадиган тошнинг тепа қисмида Миср иероглифлари билан, ўртада арабий (мусҳаф хати) ёзувда, энг қуйида эса лотин алифбоси ҳарфларида маҳорат билан ўйиб ёзилган матнни Ясриб (ҳозирги Мадина) роҳиблари ёзган. Хуллас, сиз тўғри айтдингиз, хаттотлик жуда қадим санъат. Лекин у шарқу фарбга Ислом дини кенг қулоч ёйгандан кейингина чинакамига ривож топди.

Ўзим ҳақимда айтсам, Тошкентга илк бор 1967 йили келган бўлсам, биринчи ишим диний идора кутубхоначисига ёрдамчилик қилиш бўлди. Раҳматлик Нодирхон махсум домла бўлардилар. Бизни китоб ташишга буюрардилар. Биз ҳам талаба бўламиз деб ихлос билан одамларнинг уйларида, болохоналаридан роса китоб ташиган-

миз. Кейин кутубхонада уларни тозалаб-артиб, таъмирлаб чиқардик. Китобларнинг номлари ёд бўлиб кетган, ҳар хил услубдаги чиройли ёзувларига кўзимиз ўрганиб қолган эди. Кўнглимизда ҳуснихат шайдолиги ўшанда ниш урган бўлса, ажаб эмас.

1968 йили Бухородаги Мираб мадрасасининг талабаси бўлдим. У вақтда бутун собиқ Иттифоқ минтақасидан бор-йўғи қирқ нафар талаба ўқир эди. Абдуғафур Бухорий ўша пайтлардаёқ уста хаттот, илми

инсон эди. Шунинг учун кўпинча "Ғафуржон домла" деб ҳам чақирардик. Расм чизишга, ҳуснихатга қизиққаним учун Абдуғафурнинг ёнларида юриб, хаттотликни ўргандим. Иккаламиз мадрасадаги сабоқлардан озод бўлдикми, Бухоронинг қадимий обидаларини зиёрат қилишга чиқардик. Пештоқлар, деворлар, гумбазлар ва ҳатто қабр тошларидаги ёзувларни ҳам "талашиб-тортишиб" ўқирдик. Ёзувларнинг маъноси ва ёзилиш услубини ким олдин топиш бўйича мусобақалашар эдик. Хуллас, хаттотликда биринчи устозим Абдуғафур Бухорийнинг табиатан тиришқоқлиги, синчковлиги, тиниб-тинчимаслиги, илм ва ҳунарга чексиз ихлосига ҳавас қилар эдим.

Савол. Ҳозирги даврга бутун дунёда хаттотлик санъатига

қизиқиш ортиб бормоқда. Сизнингча, бу ҳолни қандай изоҳласа бўлади?

Жавоб. Ўзингизга ҳам маълум, бутун дунё халқларида ўз миллий қадриятларини тиклаш, тарихига қизиқиш, интилиш кескин кучайди. Янги аср арафасида хаттотлик санъати ҳам баланд парвозларга шайланиш босқичини бошдан кечирмоқда. Хаттотлик келгуси асрда ҳунарларнинг энг сараларидан бири бўлади. Чунки бу ҳунарда гўзаллик, шакл ва мазмун бирлиги жуда ўзига хос, ажойиб бир уйғунликда намоён бўлади. Айниқса, рассомлик, рангтавирдаги абстракт, дизайн каби энг замонавий оқимлар учун ҳам хаттотлик янги имкониятлар майдони сифатида кашф этилмоқда. Айтайлик, рассом маҳорат билан бир асар чизаркан, агар у хаттот бўлса, асар замиридаги табиатни ҳали ҳеч ким кўрмаган, тасаввур ҳам этмаган бир шаклда аксантириши, айна шу восита орқали боқий ҳикматларни ҳам ўз асарига муҳрлаб, гўзалликка руҳ — илоҳий маъно бағишлаб юбориши мумкин. Шу боис хаттотликда ҳам янги-янги услублар пайдо бўлмоқда. Масалан, дарахт, қуш, шер ёки бир ўсимлик қиёфасидаги шаклий ёзувлар кузатиляпти. Аммо устоз уламолар шаҳодат калимасини одам, саволатни эса шер шаклида нақшлантириш яхши эмас, дейишмоқда. Ёки бўлмаса, "Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм" калимасини бир турна кўринишида ёзишибди-ю, "Аллоҳ" сўзини нолийқ ўринда битишибди..." деган гапларни эшитганимда ўйлаиб қолардим, ёмон таъсир қиларди менга...

Ниҳоят, бошқача бир йўли йўқмикан, деб изланишга тушдим. Ўзимча янги топган услубда бир неча асарлар ижод қилдим. Бунда ҳам шакл ва мазмун уйғунлиги диққатим марказида бўлди. Бир сўз... масалан, "капалак" деб ёзмоқчи бўлсак, ундаги ҳарфлар йиғилиб, шу капалакнинг нафис сурати бери-

лиши лозим эди. Ёки табиат манзарасини тасвирлаётганда фақат ҳарфлар, бўёқлар эмас, балки табиатдаги унсурларнинг ҳам тасвирда бевосита иштироки бўлсин деган талаб қўйилди. Шу ғоя асосида яратилган асарлар 1999 йилги халқаро кўргазмада хаттотликдаги янги йўналиш сифатида баҳоланди. Нокамтарлик бўлса-да, айтай: каминани шундай ҳолатларда берилувчи "Шарқ юлдузи" деган унвон билан тақдирлашди.

Савол. Тарихий обидалардаги қадим ёзувларни таъмирлаш, қайта тиклаш жуда қийин иш. Лекин, маълумки, бундай хайрли ишларга кўп марта қўл ургансиз. Тажрибаларингиздан сўзлаб берсангиз. Умуман, буткул ўчиб кетиш арафасида бўлган ёзувларни ҳам аслагидек қайтадан тиклашнинг иложи борми?

Жавоб. Чиндан ҳам эски меъморий ёзувларни таъмирлаш жуда мураккаб иш. Самарқанд ва Бухородаги баъзи ёдгорликлардаги ёзувларнинг ўттиз беш-қирқ фоизи, баъзиларининг эса бор-йўғи ўн-ўн икки фоизи сақланиб қолган эди, холос. Масалан, Бухородаги хонақоҳ Нодир-девонбеги масжиди, Самарқанддаги Улугбек, Тиллақори, Бибиҳоним масжид-мадрасалари каби обидалардаги меъморий ёзувлар йиллар, асрлар ўтиши билан, ҳатто турли босқинчиларнинг хуружи таъсирида аянчли аҳволга тушиб қолган эди. Бибиҳонимнинг гумбаз "белбоғ"-ларини олайлик. Бунда ички ёзувдан олтмиш метр саккиз қиррала ташқи ёзувнинг эса, юз метрдан ортиқ жойида ҳарфлар буткул ўчиб, тўкилиб кетган эди. Масжиднинг шимол (бозор) томонида эса, фақат гумбаз қолдиқларигина қолган. Аммо Аллоҳнинг қудратини қарангки, ҳар қанча нураб, ҳар қанча талофат кўрмасин, ҳар бир ёзувнинг энг зарурий, марка-

зий бир сўзи, ҳеч бўлмаса бир нуқтаси омон қолади. Ёки иморатнинг бир томонида сақланиб қолган бир сўз ёки белги бошқа томонлардаги ўчиб кетган ҳикматларни қайта тиклашда очқич-ишора вазифасини ўтайди. Бир воқеа ҳеч ёдимдан кўтарилмайди. Бибиҳонимнинг бозор тарафга қараган пештоқи тушиб кетган. Хиёл хира ёзувлар қолган, холос. Шунга тиклашга уриниб, неча минглаб гиштларни санаб ўрганиб, ўрнига қўйиб,

**Ҳабибулло Солиҳ шогирди
Абдулғафур билан**

матни тиклаб, баландлиги ва букланиш нуқтасини белгилаб берган эдим. Бу қанақаси бўлди, деб Ленинграддан келган махсус текширув гуруҳи ишни ўргана бошлади. Буни қарангки, 1868 йили ўрус қўшинлари Самарқандга киришганида, бир илмий гуруҳ ҳам келиб, обидани суратга туширган экан. Архивдан ўша суратлар чиқиб қолди. Ичидан биз қайта тиклаган пештоқнинг ҳам суратини топдик. Субҳоналлоҳ! Ҳаммамиз ҳайратда қолдик: пештоқ ёзувини айна аслиятдагидек қилиб, буклаган эканмиз. Мени таъмирлаш

илмий-текшириш институтига чақиришиб, табриклашди, қўлимни сиқиб, ташаккур билдиришди ўшанда.

Меъморий ёзувларни таъмирлашда энг муҳими муаллиф-хаттотнинг иш услубини чуқур ўрганиб чиқишдир. Бир обиданинг ёзувлари бир неча устанинг ижоди маҳсули бўлиши мумкин. Уларни бир-биридан фарқлаб олиш лозим. Обидаларга муҳрланган оят, ҳадисларни ўқиш, кўчиб, ўпирилиб тушган ёзувларни қайта тиклашда мадраса таҳсилани олганим жуда қўл келарди.

Савол. Домла, мана, биз оят-ҳадисларни ўқисак, ўргансак, қанча савоблар оламиз. Энди бу илоҳий калима ва ҳикматларни аввало китоблар, бинолар, бағдий асарларга муҳрлаб, кейин эса шулар воситасида инсонларнинг қалбларига, шуурларига ҳавола этиш, етказиш нақадар эзгу амал бўлиши шубҳасиз. Ахир, бу иш, қисқасини айтадиган бўлсак, динга, эзгу амалларга, бетиним ва беғараз даъват эмасми?

Жавоб. Тўғри айтдингиз. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда хат ва уни амалга оширувчилар ҳақида Қалам сурасини нозил қилган. Бу ҳақда яна шундай ҳадис бор: "Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм"ни ихлос билан жуда чиройли қилиб ёзган киши сўзсиз жаннатийдир".

Ёки "Далоилул хайрот" китобидан олинган ушбу ҳадисга эътибор қилинг: "Пайғамбаримиз (с.а.в) айтдилар: "Кимки менага ёзма равишда саволат айтса, бу ёзув то ўчиб кетгунига қадар унга малоикалар саволат айтиб турадилар..."

Бу ҳикматлар ҳуснихат ва хаттотликнинг нақадар эзгу ҳунар эканига далилдир. Аллоҳ ҳар бир айтилган яхши сўз, ёзилган чиройли калом учун улуг ажру савоблар ато айлаган бўлсин... Омин...

**Хайруллоҳ ҚУДРАТУЛЛОҲ
ўгли суҳбатлашди**

**Шоқирхон
ШОДМОНХҶА ҶҒЛИ**

Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло мўмин-муслмонларни тақво қилишга ва содиқ-тўғри зотлар билан бирга бўлишга буюради: “Эй мўминлар, Аллоҳга тақво қилинглр ва содиқ зотлар билан бирга бўлинглар!” (Тавба, 119).

Шунингдек, ёлгондан сақланишга чақиради ва мўмин бўлмаган кимсаларнинг ёлгонга суяниб ҳаёт кечиражақларини баён этади: “Ёлгон сўзлар-

бор жойдан имон қочади. Чунки ёлгон борни йўқ, йўқни бор, ҳақни ботил, ботилни ҳақ, ёмонни яхши, яхшини ёмон, оқни қора, қорани эса оқ қилиб кўрсатади.

Ҳақни ҳақ, ёлгонни ёлгон деб билган, кундалик ҳаётида шунга қатъий амал қилган жамиятда хотиржамлик, саломатлик, барқарорлик, ўзаро ишонч ҳукм суради. Бундай жамият тараққий этади, равнақ топади. Мабодо бунинг акси бўлиб, жамият аҳли орасида ёлгон расм бўлса, оддий ҳолга айланиб қолса, кишиларда ўзаро ишонч йўқолади, хотиржамлик, файзу барака ўртадан кўтарилади. Оқибатда, жамият аззолари бири иккинчисига халал беради, муомалалар қалбаки тус олади.

Шу сабабли ҳам Аллоҳ ва Унинг расули бандаларни ёлгондан қайтаради, ёлгончиларга бу дунёда ҳам, охирада ҳам ҳар хил азоб-уқубатлар ила таҳдид қилади: “Агар у ёлгончи бўлса, ёлғони ўз бўйнига... Албатта, Аллоҳ ҳаддан ошгувчи, ёлгончи кимсаларни ҳидоят қилмас” (Ғофир, 28);

“Ростгўй бўлинглар, зеро ростгўйлик яхшилиққа, яхшилиқ эса, жаннатга элтади. Киши рост-гўйликда ва унга риоя этишда давомли бўлса, бориб-бориб Аллоҳнинг ҳузурини содиқ деб ёзилади. Ёлгондан сақланинглр, зеро, ёлгон фиқс-

фужурга олиб боради. Фиқс-фужур эса, дўзахга элтади. Банда ёлгонни тутиб унда давом этса, бориб-бориб Аллоҳнинг ҳузурини ёлгончи деб ёзилади” (Муттафақун алайҳ).

Имоми Термизийнинг ёзишларича, агар банда ёлгон сўзласа, ҳатто ундан фаришталар ҳам бир қанча масофага қочиб, уни тарк этишар экан.

Лекин, минг афсус ва надоматлар бўлсинким, ўзини мўмин-муслмон санаган айрим инсонлар ёлгоннинг шу қадар хунук ва ёмон оқибатларини билган ёки билмаган ҳолларида ўз манфаатлари йўлида ёлгондан ҳазар қилмайдилар, кундалик ҳаётларида, феъл-атворларида, муомалаларида ёлгонни “рост” қилиб ишлата берадилар. Ахир, ёлгон разолат бўлганидан кейин уни ҳаётда аҳён-аҳёнда ишлатиш ҳам разолат-ку!

Уламоларимиз ёлгоннинг турларини қуйидагича тақсим қилишган:

1. Қуръони Карим оятларини яхши билмаган ҳолда ўз таъбирича ёлгон тафсир қилиш, нотўғри шарҳлаш ёки ғайри илмий таржима қилишга уриниш, шунингдек, Аллоҳ таоло буюрмаган нарсаларни фарз этиб, ўзича жорий қилиш. Бу ёлгон энг катта ёлгон саналади.

2. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом номларидан ёлгон ҳадис тўқиш ҳам катта ёлгондир. Расулуллоҳ (с.а.в.) вафотларидан бир оз ўтиб жамланган ҳадислар саҳиҳ бўлган. Аммо кейинчалик миллий-сиёсий ихтилофлар, тараф-

ЁЛҒОН ВА УНИНГ ХАТАРЛАРИ

ни фақат Аллоҳ оятларига имон келтирмайдиган кимсаларгина тўқурлар. Ана ўшаларнинг ўзлари ёлгончидирлар” (Наҳл, 105). Ёлгон сўзлаш мўминнинг сифатларидан бўлмай, мунофиқларга хос феъл эканига далил қилиб: “Аллоҳ гувоҳлик берадикки, албатта, мунофиқлар ёлгончидирлар”, деб таъкидлайди (Мунофиқун, 1).

Бу ҳақда пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) бундай марҳамат қилганлар: “Мунофиқнинг тўрт хислати бор: омонатга хиёнат қилади, гапирса ёлгон сўзлайди, ваъдага вафо қилмайди, фиқс-фужур кўзгатади” (Муттафақун алайҳ). Шунингдек, Пайғамбаримиз (с.а.в.) яна: “Мўмин киши ёлгончилик сифати билан сифатланиши мумкин эмас”, деганлар. У зотнинг (с.а.в.) бир саҳобий билан қилган савол-жавоблари диққатга моликдир:

— Мўмин киши кўрқоқ бўлиши мумкинми?— деб сўради у зотдан.

— Ҳа.

— Мўмин киши бахил бўлиши мумкинми?

— Ҳа.

— Мўмин киши ёлгончи бўлиши мумкинми?

— Йўқ!” (Имом Молик ривояти)

Демак, бандачилик, мўмин кишида ҳам баъзи нуқсонлар бўлиши мумкин экан, фақат ёлгон эмас. Нур зулматни аритганидек, имон кирган қалбда ёлгонга ўрин қолмаслиги керак. Акс ҳолда, ёлгон

кашликлар туфайли ёки динга фойда келтираман, деган нотўғри ҳаракат туфайли ёинки фикр, илми калом соҳасидаги зиддиятлар, амир ва ҳокимларга хушомадгўйлик оқибатида кўплаб ҳадислар тўқиб юборилгани ҳақида маълумотлар бор. Уламоларимиз бу ҳолнинг ислоҳига анча аҳамият беришган ва махсус китоблар таълиф қилишган.

Шу ўринда бир ҳодисага тўхтаб ўтиш лозимки, яқинда “Шарқ” нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти томонидан шоир Барот Бойқобиловнинг “Ўзбекнома” тарихий-фалсафий ва маънавий-маърифий дostonи чоп этилди (Тошкент, 1999, 846-бет). Бу китобнинг биринчи фасли шундай бошланади: “Ўзбекка тил текизган киши осий бўлади”. Муҳаммад Пайғамбар (демак, ҳадис).

Бу “ҳадис” “Кутмиёр” ва “Мишкот” китобларида баён қилинган, дейилади китобнинг 839-саҳифасида.

“Ўзбекнома”да кўрсатилишича, “Ўзбекнинг насли ота томонидан Иброҳимга (а.с.), она томонидан Биби Сорага бориб туташади”. Ана холос. Мутлақо туркий халқ бўлган биз ўзбекларни муаллиф бир ёлгон билан осонгина яхудий миллатига айлантириб қўяди.

Китобда бир ривоят келтирилади: “Расулulloҳ (с.а.в.) кофирлар билан жанг қилиб турган эдилар. Кофирлар қавий эди, саҳобалар гирён бўлди. Шу пайт бир тарафдан бир гуруҳ кишилар пайдо бўлиб, ...жангга киришдилар. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) уларнинг Туркистондан келганларини маълум қилгач, Пайғамбар алайҳиссалом: “Кимки ўзбекка тил текизса, осий бўлади!” дедилар”.

Ушбу “ҳадис”нинг қай даражада тўғри эканини аниқлаш ишини ҳурматли уламоларимизга ҳавола қиламиз.

3. Энг ёмон ёлгонлардан яна бири нотўғри гувоҳлик беришдир.

“Эй мўминлар, адолат билан тургувчи ҳамда ўзларингнинг ёки ота-она ва қариндош-уруғларнинг зарарига бўлса-да, Аллоҳ учун тўғри гувоҳлик бергувчи бўлинглар! У гувоҳлик берилувчи бой бўладими, камбағал бўладими, ҳар иккисига ҳам Аллоҳнинг Ўзи сизлардан кўра яқинроқдир. Бас, адолат қилмасдан нафси ҳавога эргашиб кетманглар. Агар тилларингни буриб, нотўғри гувоҳлик берсанглар ёки гувоҳлик беришдан бош торсанглар, албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардор бўлган зотдир” (Нисо, 155); “Эй мўминлар, Аллоҳнинг Ўзи учун ҳақ йўлни тутгувчи, адолат билан шаҳодат-гувоҳлик бергувчи бўлингиз! Бирор қавмни ёмон кўришингиз сизларни адолат қилмасликка тортмасин! Адолат қилингиз! Аллоҳдан кўрқингиз! Албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир!” (Моид, 8).

Адолат билан гувоҳлик бериш борасида Аллоҳнинг мазкур каломи ҳеч бир изоҳга муҳтож эмасдир. Зеро, тақволи мўмин-мусулмон киши ҳақнинг олдида бегонани ҳам, яқинларини ҳам, камбағални ҳам, бойни ҳам, амалдорни ҳам бир

хил кўради.

Абу Бакра ибн Ҳориснинг (р.а.) ривоят қилишича, Пайғамбаримиз (с.а.в.) Аллоҳга ширк келтириш, ота-онага оқ бўлиш ва ўзини ўзи ўлдириш каби гуноҳи азимлар қаторига ёлгон сўзлаш ва ёлгон гувоҳлик беришни ҳам қўшганлар.

Ёлгон гувоҳлик бериш Аллоҳ таоло манъ қилган нарсани рўёбга чиқариш учун ёрдам бериш демакдир. Ёлгон гувоҳлик бериш оқибатида ҳақ “ботил”га, ботил эса “ҳақиқат”га айланади.

4. Савдо-сотик устидаги ёлгон ҳам улкан ёлгонлардандир. Бугунги кундаги бозор иқтисодиёти бизнинг бу борада қанчалик “ростгўй” лигизмизни кўрсатиб турибди. Ҳозир халқимизнинг аксар қисми бозорда. Ва уларнинг кўпчилиги савдо-сотик маданиятидан, ростгўйликнинг баракотидан, ёлгоннинг касофатидан беҳабар. Тижорат ишига қўл урган кишилар мусулмонликка даъво қилсалар, шаръий ҳукмлардан хабардор бўлишлари керак.

5. Яна бир хушёр бўлинадиган ёлгон оила аъзолари ўртасида юзаки қаралганда арзимас туюладиган ёлгон ваъдалардир. Айниқса, ёш болаларга ёлгон гапириш, уларни алдаш, ваъда бериб унуттиш хунук оқибатларга сабаб бўлади. Абу Довуд ва Байҳақий (розийаллоҳу анҳумо) Абдуллоҳ ибн Амрдан (р.а.) ривоят қиладилар: “Кунларнинг бирида онам мени олдиларига чақириб: “Кел, сенга бир нарса бераман”, деди. Расулulloҳ (с.а.в.) бизникида ўтирган эдилар. У зот: “Болангга нима бермоқчи эдинг?” деб сўрадилар. Онам: “Хурмо”, деди. Шунда Расулulloҳ (с.а.в.): “Агар бермаганингда сенга битта ёлгон ёзилган бўлади”, деб огоҳлантирдилар”.

6. Ёлгоннинг ёмонларидан яна бири бировни кулдириш ёки ҳурсанд қилиш мақсадида ёлгон сўзлашдир. Бундай номақбул қилиқдан Расулulloҳ (с.а.в.): “Бошқаларни кулдириш мақсадида ёлгон сўзловчига вайл бўлсин, вайл бўлсин, вайл бўлсин!” деб огоҳлантирганлар.

Имоми Термизий ривоят қилишларича, Расулulloҳ (с.а.в.) ҳам ҳазил қилганлар, аммо фақат рост сўзни айтганлар.

7. Шунингдек, кўрмаган тушни кўрдим деб бошқаларга “ҳикоя қилиш” ҳам шариатда қаттиқ қораланади.

Шариати исломияда рухсат этилган ёлгон ишлатиш ҳолатлари ҳам мавжуддир. Табароний “Кабир” ҳадислар тўпламида қуйидагича ривоят қилади: “Расулulloҳ (с.а.в.) дедилар:

“Инсон гапирган ҳар бир ёлгон гапи унга гуноҳ бўлиб ёзилади, учтаси эса, бундан мустасно:

1) урушда, чунки уруш ҳийла ва макрсиз бўлмайди;

2) эрнинг хотинига мурса учун гапирган ёлгон гапи;

3) иккита аразлашган кишининг ўртасини ислоҳ қилиш ниятида гапирилган ёлгон гап”.

Андижон

Ҳамидуллоҳ БЕРУНИЙ,Султон Увайс Қороний масжиди имом-хатиби,
Қорақалпоғистон**ЭШ ИЖЛАРИ
ЛАНГ ОЧИҚ
АМАЛ**

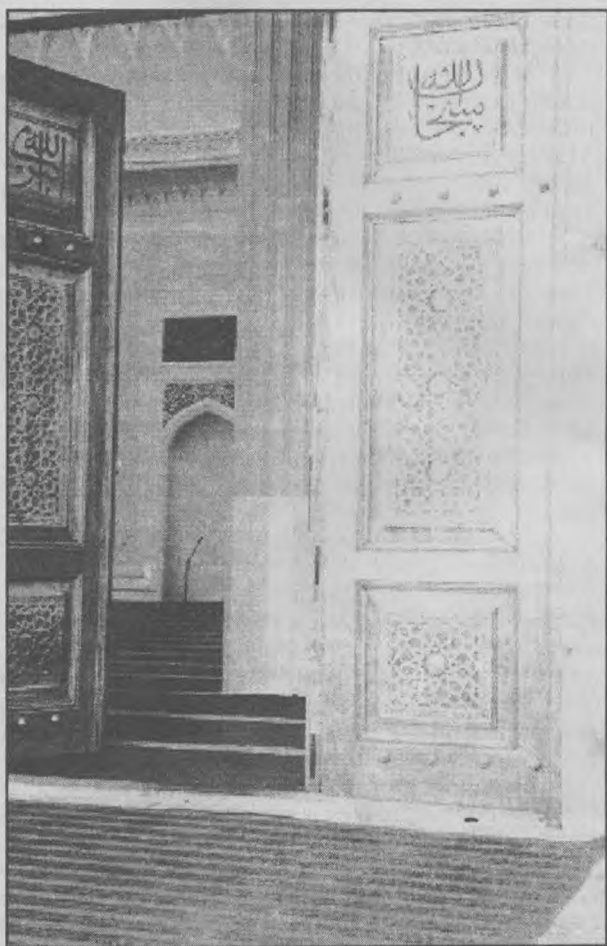
Гуноҳсиз инсон йўқ. Баъзилар билиб гуноҳ қилса, баъзилар билмасдан гуноҳга қўл уради. Бинобарин, ундан покланмоқ барчага лозим. Аллоҳ таоло мўмин бандаларига шундай буюради: "Эй мўминлар, ҳаммангиз Аллоҳга тавба қилинлар, шоядки нажот топсангизлар!" Бу оятдан тавба қилиш фарз экани англашилади, ҳатто Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) ҳар куни етмиш маротаба (баъзи ривоятларда юз маротаба) тавба қилганлари маълум. Бу нарса Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) гуноҳлари борлигидан эмас, балки умматларига таълим учун эди. "Холисатул ҳақойиқ" китобида: "Гуноҳкор ва осий бандалар учун каттаю кичик гуноҳларига тавба қилишлари фарздир. Шариатда ёмон дейилган нарсалардан яхши деб аталган нарсаларга қайтиш тавба дейилади. Демак, банданинг куфрдан имонга қайтиши, ёмонликдан яхшиликка, жаҳолатдан илм-маърифат ўрганишга, ғазабдан ҳилмга (юмшоқликка) қайтиши тавбадир", деб зикр қилинади.

Тавбанинг бир қанча даражалари бор: маъсиятдан (гуноҳлардан) тавба қилиш; ғафлатдан, жаҳолатдан тавба қилиш; Аллоҳдан бошқани ўйлашдан тавба қилиш; Яратганни эсдан чиқармасликка аҳд қилиш. Булар ориф ҳамда муқарраб бандаларнинг тавбасидир.

Тавбанинг рукни (асоси) учта: қилган гуноҳларига пушаймон бўлиш, ҳозирда ундан узоқлашиш ва келажақда унга асло яқинлашмасликка аҳд. Ким агар илоҳий амрларни бажармаган бўлса, унинг тавбаси бундай бўлади: аввало, Яратганнинг буйруқларини бажармаганига пушаймон бўлиб, бундан буён Аллоҳнинг амрларини тарқ қилмасликка аҳд-қарор қилади ва қодирган ибодатларининг қазоларини бажаради (яъни, ўқимаган намозларини ўқийди, тутмаган рўзаларини тутади, закот ва

ушр ёки фитрларини бермаган бўлса, беради).

Инсонлар билан муомалада гуноҳ қилган бўлса, унинг тавбаси: аввало, ўша бандани рози қилиши, ноҳақ олган молларини қайтариши, дилозорлик этгани учун кечирим сўраши, сўнгра бундай гуноҳга асло яқинлашмасликка аҳд қилиши билан бўлади. Озорланган инсон оламдан ўтган бўлса, фарзандларидан узр сўралади. Улар бўлмаса, марҳум номидан фақирларга садақа қилинади. "Равзатул уламо" китобида: "Аллоҳ ғийбатчининг тавбасини ғийбат қилинган инсон ундан рози бўлмагунча қабул қилмайди", дейилган.

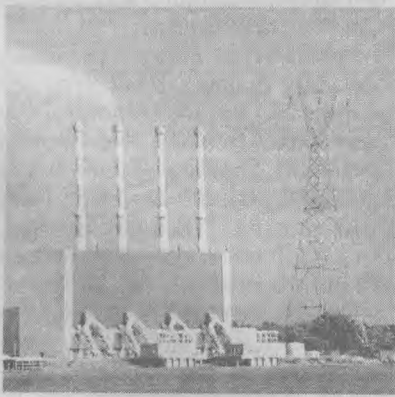

Биродарим, тавба ҳақиқий, шарт-шароитлари тўла бажарилган ҳолатда бўлса, унинг қабулига ҳеч ҳам шак-шубҳа йўқ. Зеро, тавбани қабул қилиш Яратганнинг ваъдасидир. Ахир, меҳрибон ва шафқатли Аллоҳимиз бандаларига тавба эшикларини ланг очиб қўйган.

Шайбон ДҶИАН

ИЛМ ВА ТЕХНОЛОГИЯ

7. Яна электр ҳақида

Раҳмон сураси Аллоҳнинг беҳисоб неъматларини зикр қилар экан, инсондан ғафлатни ҳайдайди, унга тафаккур уфқларини очиб беради. Ҳақ таоло оятларида раҳмат мўъжизаларини, санъат намуналарини, тенгсиз неъматларини эслатиб, мутгасил “Раббингизнинг қайси неъматларини ёлғон дея олурсиз?” деб огоҳ этиб туради.

Мазкур суранинг 35-оятда Аллоҳ: “Устингизга ўт-чўт

Давоми. Бошланиши ўтган сонларга.

ва мис¹ юборилади ва, эй инсужин, нажот топа олмайсиз” дейди ва: “Раббингизнинг қайси неъматларини ёлғон дея олурсиз?!” деб огоҳлантиради ва буюк бир неъматни эслатади.

Диққат билан эътибор берилса, оятнинг илк жумласида азоб берувчи бир ҳолат ҳақида сўз юритилмоқда: Инсонларни оладиган ўт ва мис... Кейинги оятда эса, бунинг ҳам бир неъмат экани, уни инкор қилмаслик кераклиги уқдирилмоқда.

“Ўт ва мис” таъбири сизга нимани эслатади? Шубҳасиз, электрни, дейсиз ва “нажот топа олмайсиз” ифодаси кўз олдингизда ток уриш ҳодисасини гавдалантиради.

Ҳа, ҳеч иккиланмай айтиш мумкинки, бу оят бошқа кўплаб маънолари билан бир қаторда электр энергиясига ишорат этмоқда.

Изоляторли (қопламали) мис симлар, унда оқадиган олов ва текканни урадиган нарса нима бўлиши мумкин?!

Хуллас, ушбу оят электр энергиясига ҳайратли тарзда ишорат этмоқда.

Қопламасиз, электр юкли, очиқ мис симни тутган киши асло нажот топа олмайди. Бу даҳшатли бир фалокатдир. Шу билан бирга, у биз учун тенгсиз неъмат ҳамдир. Чунки сув омборлари ва электр стансияларидан уйларимиз ва иш жойларимизга қадар узанган симлардан оқиб келадиган бу энергия ёрдамида жиҳозларимизни, асбоб-ускуна ва машиналаримизни, ҳатто фабрика- заводларимизни ишга соламыз.

Инсонларни ҳалок этиб, осмонўпар биноларнинг кулини кўкак совурадиган бу даҳшатли “мис ичидаги олов” ақд

билан бошқарилганда бўйин эгиб турадиган бир хизматчига айланади. Ана шу Аллоҳнинг буюк неъматидир. Бу неъматни қандай ҳам инкор этиш мумкин?

Биздан саккиз аср аввал яшаб ўтган Муҳиддин Арабий (1165-1240) мазкур оятни изоҳлар экан, электрнинг хоссалари ҳақида доҳийларча башорат қилган. Бу башорат XIX асрга келиб, электр юзидаги пардалар кўтарилгандагина ўз исботини топди. “Илмул интикоси вал инъикоси фин-нур ван-нуҳас”, яъни, нур ва мис ичида қуйи тушиш ва қайтиш илми — мазкур башорат битилган китобдаги бир сарлавҳанинг номи. Бу ерда аллома тўғри оқим ҳақида сўз юритмоқда, энергиянинг манфий кутбдан мусбат кутбга томон қандай оқишини маълум қилмоқда.

Асримизнинг буюк муфассирларидан Ҳамди Ёзир эса, “У ям-яшил дарахдан сизга олов чиқарур, у билан ўт ёқурсиз” (Ёсин, 80), мазмунидаги оят ҳам электрга ишорат этишини таъкидлайди.

Ҳа, бу ояти карималар бизга маълум ва номаълум бошқа маънолари қаторида электрга ҳам ишорат этмоқда. Агар биз Куръон кўрсатган йўлдан борсак, шак-шубҳасиз кўплаб янги уфқлар очиб, илмий кашфиётларни амалга оширамиз. Шуни унутмайликки, Аллоҳ ҳаракат қилган қуларидан баракотини узмайди.

**Муҳаммад Зариф
ҲИҚМАТЗОДА**
таржимаси

¹ Оятдаги “нуҳас” лафзи тафсирларда «тутун», деб тушунтирилган. Аммо унинг асл луғавий маъноси мисдир.

Муҳаммадқарим хожи АБДУЖАЛИЛ ўғли,
Булокбоши тумани “Найман” жомеъ масжиди
имом-хатиби

УММУ СУЛАЙМ

*Жаннатга кирдим. Оёқ товушларини эшит-
дим. Қарасам, олдимда Румайсо турибди.*

Хадиси шариф

Танишув

Бу аёл ким бўлди дейсизми? Ансория. Хазражнинг Нажжор урувидан. Асл исми Румайсо. Расулulloх (с.а.в.) билан ўрталарида диндош биродарликдан ташқари кондошлик ҳам бор: Нажжор уруфи Пайғамбаримизнинг оталари Абдуллохга тоға эди.

Бизру Моъуна жангида Расулulloх (с.а.в.) ёнларида жанг қилиб шаҳид бўлган етмиш корининг бири – Харом ибн Милхоннинг синглиси. Убода ибн Сомитнинг аёли Кибрис фатҳида шахидлик топган Умму Харом бинти Милхонга эгачи. Ва... машҳур саҳобий Анас ибн Моликнинг (р.а.) волидаи муқаррамаси.

Илк турмуш

Умму Сулаймнинг Молик ибн Назр билан турмуши бор эди. (Анасни (р.а.) шу турмушдан кўрган.) Расулulloхнинг (с.а.в.) даъватлари етганда мадиналиклар орасида биринчилардан бўлиб Исломи қабул этди. Кейин оддий бир муслима сифатида яхшилик тилаган ҳолда эри Моликни Исломга қақирди. Аммо Молик ибн Назрнинг жохиллиги тутди, хотинидан қаттиқ газабланди. Оиласини ташлаб Шомга кетди ва кўп ўтмай ўша ерда ҳалок бўлди. Шунда Умму Сулайм:

“Ўғлим Анас улғайиб, мажлисларда ўтирадиган бўлмагунича турмушга чикмайман”, деб сўз берди.

Йиллар ўтади. Анас улғаяди. Онасининг ҳаққига: “Эй Аллох! Онам тарбиямни чиройли қилди. Ажрини Ўзинг зиёда этгин”, деб дуолар қилади.

Она-болалар

Умму Сулайм ўғли Анаснинг тарбиясига кўп қайғурди. Ислом дини таълимотларини мурғак қалбига куйиб борди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) Мадинага келганларида эса, ўғлини у зотга (с.а.в.) батамом топширди. Анас учун Пайғамбар (с.а.в.) хонадонлари мадраса, Сарвари Оламнинг ўзлари муаллим бўлди. Бу ҳақда Анас (р.а.) шундай ривоят қилади: “Набий (с.а.в.) Мадинага келдилар. Мен ўн ёшда эдим. Онам кўлимдан тутди-да, Расулulloхнинг (с.а.в.) ҳузурларига олиб борди. У зотга қарата: “Эй Расулulloх! Шаҳримизга ташрифингизни қутлаб совға-салом билан келмаган бирор эркак ё аёл қолмади. Фақат мен қолдим. Сизга ўзгача совға қилмоқчиман. Ўғлим Анас сизга тухфа бўлсин. Сизга маъқул келганича хизматингизни қилсин”, деди. Мен Набийга (с.а.в.) ўн йил хизмат қилдим. У зот мени бирор марта урмадилар,

сўкмадилар, койимадилар, ҳатто қовоқларини солиб қарамадилар”.

Умму Сулайм қачон ўғли билан кўришса, албатта, Расулulloхга (с.а.в.) чиройли хизмат қилишни тайинлар эди. Бир сафар она-бола йўлда учрашиб қолишди.

– Қаерга кетяпсан?– деб сўради Умму Сулайм.

– Расулulloхнинг (с.а.в.) бир хожатларини адо этгани. Лекин бу иш сир.

Ўғлининг қатъиятидан хурсанд бўлган она:

– Болам, Набийнинг сирларини доим шундай сақла, – деб уқтирди.

Қайси она фарзандига яхшилик тиламайди, дейсиз. Ҳамма оналаримиз катори Умму Сулайм ҳам ўғлига баракотлар ёғилишини жуда-жуда истар эди. Ва бу борада у бошқалардан кўра яхшироқ йўл тутди. Бир куни Расулulloхга (с.а.в.): “Ходимингиз Анаснинг ҳаққига Аллохга дуо қилинг”, деб илтимос қилди. Пайғамбаримиз: “Парвардигоро, Анаснинг молига, болаларига ва Ўзинг ато этган яна бошқа нарсаларига барака бер”, деб дуо қилдилар. Шу дуо ижобатидан Анас (р.а.) узок ва баракали умр кечирди, юздан ортик ўғил-қиз ва неваралар кўрди...

Энг катта маҳр

Анас улғайғач, Умму Сулаймга Абу Талха исмли бой-бадавлат, аммо Исломга қирмаган бир киши совчи юборди.

– Ўғлинг Анас катта бўлиб қолди, мажлисларда ўтирадиган, сўз айтадиган бўлди, – деб ниятини билдирди. Умму Сулайм унга қарата:

–Эй Абу Талха, мен сен билан бажонидил турмуш қураман. Сендек харидорнинг қўли қайтарилмаслиги керак. Аммо афсуслар бўлсин, сен мушриксан, мен муслимаман. Менинг сенга турмушга чиқишим жоиз эмас, – деб жавоб қилди. Абу Талха:

– Бу не сафсата, Румайсо? Менинг олтин-қумушларим

каёқда-ю сен каёқда?! Нималар дейётганини ўйлаб кўр, – деди. Ва ишонч ҳам қатъият билан айтилган жавобни эшитди:

– Менга олтин ҳам, кумуш ҳам керак эмас. Сен на эшитадиган, на кўрадиган, на бирор хожатингни раво этадиган нарсага ибодат қиласан. Эй Абу Талха, фалон қабиланинг қора қул дурадгори ишлаб берган ёғочга ибодат қилишдан уялсанг-чи! Агар сен Исломни қабул этсанг, сенинг мусулмонлигинг менинг никоҳ учун оладиган маҳрим бўлади. Менга бошқа сеп керак эмас!

Умму Сулаймнинг келинликка олинадиган бойликларни ўзга бир инсоннинг имони учун “қурбон бериши” Абу Талханинг вужудига титроқ солди. Бундайин таклифни рад этишга жавоб топмади. Аллоҳ субҳонаху ва таоло давлатли ва ҳеч кимга сўз бермаган бир жохил бандани Расулulloҳ (с.а.в) жаннатда кўрди, деб башорат берган аёл сабабидан хидоятга бошлади.

– Менинг Исломимга ким гувоҳ бўлади? – деб сўради.

– Расулulloҳнинг ўзлари (с.а.в). У кишига бориб айт, – деди Умму Сулайм.

Расулulloҳ (с.а.в) саҳобалар билан ўтирган эдилар. Ўзлари томон келаётган Абу Талхага кўзлари тушиб айтдиларки:

– Абу Талха ҳузурингизга пешонадаги қашқадай кўриниб турган Исломи билан келмоқда.

Абу Талха Набий (с.а.в) ҳузурларида мусулмон бўлди. Кейин Умму Сулаймнинг гапларини айтди... У зот Умму Сулайм билан Абу Талхани ўша шартга мувофиқ никоҳлаб қўйдилар.

Одатда аёллар ўзлари учун тайёрланадиган сепларга, маҳрига бериладиган олтин-кумушу такинчоқларга жиддий эътибор беришади. Аммо бизнинг қаҳрамонимиз Умму Сулайм бу борада аёл зотига қиёматга қадар бир фахр қолдирди. Собит Баноний бу ҳақда: “Умму Сулайм олган маҳрдан каттароқ маҳр олингани маълум эмас”, деган эди.

Садоқат ва сабр намунаси

Умму Сулайм Абу Талха билан саодатли ҳаёт кечирди. Аллоҳ таоло уларни ширинтой бир ўғил билан сийлади. Абу Талха ўғлига шу қадар меҳр қўйдик, уни ҳеч кимга ишонмас, ҳаётини суюкли хотинидан топган суюкли фарзандисиз тасаввур этолмас эди...

Аллоҳ таоло маҳр бобида Умму Сулайм сабабидан бир ибрат қолдиргани каби, муслима оналар учун унинг ҳаётида яна бир намуна бўлишини ирода қилди.

Тўсатдан ўша гўдак касалликка чалинди. Бу ҳол Абу Талханинг фикру ҳаёлини машғул этди. У Расулulloҳнинг (с.а.в) ҳузурларига бориб-келиб турар, келган захоти ўғлининг аҳволини сўрар эди. Ана шундай кунларнинг бирида ўлим бу маъсум гўдакни улардан узиб олди. Абу Талха Набийнинг (с.а.в) олдиларида эди. Шўрлик она не қилсин? Кўзининг оқу қорасини, жигар порасини йўқотди! Ҳаммамиз билламикки, оналар бундай ҳолатда ўзларини йўқотадилар, дод-фарёд қиладилар, ёқаларини йиртадилар... Умму Сулайм бу ўринда ҳам Ҳаво Момо қизлари ичида мумтоз эканини кўрсатди. Аввал болани ювди, кафанлади, хушбўй нарсалар сепди, устига кийим ёпиб қўйди. Сўнг Анасни (р.а.) боланинг вафоти ҳақида ҳеч нарса демасликни тайинлаб, Абу Талхани чақириб келиш учун юборди.

Абу Талха келиши билан ўғлининг аҳволини сўради. Умму Сулайм: “Ухлади. Худодан сўрайманки, шояд шу уйқуси роҳатли бўлса”, деб жавоб қилди. Абу Талха хотининг жавобидан бола соғайиб қолибди, деб гумон қилди. Ўша куни у рўза тутган эди. Ифторлик қилди.

Баракотли кеча

Тун кирди. Шунда ҳам Умму Сулайм қалбидаги маҳзунликни

билдирмади. Хушбўйланиб, зийнатланиб, эрининг ёнида бўлди. Тунни бирга ўтказишди...

Тонг отди. Эри масжидга отланар экан, Умму Сулайм секин гап бошлади:

– Абу Талха, агар бир кишидан омонат олинса, сўнг эгаси у нарсани сўраса, олганлар уни қайтармасликка ҳақлари борми? – деб сўради.

– Йўқ, омонат эгасига қайтарилади. Бермаймиз дейишларига ҳақлари йўқ.

Шунда Умму Сулайм мақсадга кўчди:

– Аллоҳ бизга омонатга ўғил берган эди. Энди ўша омонатини қайтариб олди...

Абу Талха: “Инна лиллахи ва инна илайхи рожибу” (Биз Аллоҳникимиз ва биз Унга қайтажамиз), деди. Бошқа ҳеч сўз айтга олмади. Чикиб, Расулulloҳнинг ҳузурларига борди. Намоз ўқиди. Сўнг кеча шом арафаси ўғли вафот этганини, бундан беҳабар тунни хотини билан ўтказганини баён қилди. Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в) шунда:

– Бу кечангизни Аллоҳ баракотли қилсин, – деб дуо қилдилар.

Аллоҳ Расулунинг дуоларига осмон эшиклари очилди. Суюкли фарзандларини йўқотган ўша кечада Аллоҳ таоло уларга Абдуллоҳ ибн Абу Талхани берди. Абдуллоҳни эса, тўққизта фарзанд билан сийлади. Ҳаммалари хофиз Қуръон бўлишди. Айниқса, тўнғичи Исҳоқ ибн Абдуллоҳ йирик фақиҳ даражасига кўтарилди...

Ушбу ҳикоя мухтарама оналаримизга, азиза опа-сингилларимизга дунё ва охират саодат сари йўл кўрсатади, деб умид қиламиз. Зеро, Пайғамбаримиз (с.а.в.): “Жаннат оналар оёқлари остидадир”, деганларида ана шундай аёлларни назарда тутганлар.

Мақола тарих ва сийрат китоблари асосида тайёрланди.

Маҳмуд Асъад ЖЎШОН,
профессор (Австралия)

“ИНСОН БИЛАН ТИРИКДИР ИНСОН”⁵⁶

Инсоний муносабатларни англатувчи тушунчалар жуда кенг миқёсли мавзудир.

Бу муносабатлар, аввало, оилада фарзандларнинг ота-она билан, ота-онанинг ўзаро ҳамда фарзандлар билан, шунингдек, фарзандларнинг бир-бирлари билан бўладиган алоқаларидан бошланади. Оилавий муносабатларнинг қандай бўлиши, қолаверса, оиладан ташқарида – қавм-қариндошлар, қўшнилар ва биродарлар ўртасида қай йўсин алоқалар қуриш ҳақида Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) тавсия ва ўғитлари бор.

Биз Пайғамбаримизнинг хатти-ҳаракатлари, турмуш тарзлари ва гўзал ахлоқларидан бугунги ҳаётимизга қўприк солишимиз, роса ўрганишимиз керак. Чунки у зот (с.а.в.) билан бизнинг орамызда гўзал алоқадорлик бор: биз у зотга (с.а.в.) умматмиз!

Исломининг умумий тузилишига синчков назар солинса, у ижтимоий масалаларга ҳайратланарли даражада катта аҳамият берадиган дин экани аён бўлади. Шу жиҳатдан Ислом бошқа эътиқод тузумларидан фарқли ўларок, бутун жамиятларни уюшиб яшашга, бирлашишга даъват қилади.

“Ажабо, узлатга чекиниб, ёлғиз яшасамми ёки жамият ичида одамлар билан бирга бўлсамми?” деган саволлар қаршисида Ислом, албатта, жамоа ичида яшашни, халққа манфаат етказишни, оғирини енгил қилишни буюради.

Холбуки, Исломдан олдин жамиятдан қочишга ташвиқ бор эди. Шу боис тоғларда ибодатхоналар қурилган. Камолотга эришиш учун жамиятдан қочишган. Бу ишларга руҳбонлик – таркидунёчилик дейилади. Бизнинг Пайғамбаримиз (с.а.в.) эса: “Исломда таркидунёчилик йўқ”, деганлар.

Жамият ичида юрган инсон қийинчилик, мусибат ва балоларга йўлиқади, аммо бу баломусибатларга сабр қилиш жамиятдан ташқарида яшашдан афзалдир, Исломининг шиори шундай, Расулulloҳнинг (с.а.в.) шиорлари шундай. Ҳатто “Жаннатга шаҳарда яшаган одамлар худди ўша тарзда кишлоқда ёки узлатда яшовчи

одамлардан беш юз йил олдин киради”, деган ҳадис ҳам бор.

Чунки шаҳарда илму маърифат бор, жамоат бор. Бу ҳол инсонларни ёввойиликдан, бадавийликдан маданиятга ундайди.

Ислом аҳкомлари текширилса, шу нарса маълум бўладики, динимиз жамият ҳаётини кўркамлаштириб, инсониятнинг роҳат-халоватда турмуш кечиришини таъминлайдиган ҳар қандай ҳаракатни, хоҳ катта бўлсин, хоҳ кичик, ҳайратомуз даражада катта савоб билан мукофотлайди. Аксинча, халқни фисқу фасодга булғайдиган, жамият осойишталигини бузадиган ҳар қандай амални улкан гуноҳ ҳисоблаб, қатъий тақиқлайди. Масалан, оддий бир салом беришни олайлик. Савоби бисёр бўлган бу амалга Пайғамбаримиз (с.а.в.) катта аҳамият берганлар ва: “Танишга ҳам, нотанишга ҳам салом беринг. Бир киши жамоат орасига кириб: “Ассалому алайкум” деб салом берса, ўн савоб қозонади, ундан кейин келган одам: “Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳ”, деб салом берса, йигирма савоб, ундан кейин келган: “Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ”, дея салом берса, ўттиз савоб қозонади”, деганлар.

Суннатга кўра, йўлиққанда ҳам, ҳайрлашганда ҳам салом берилади. Ҳайрлашиб салом берилса, қўпчилик ҳайрон бўлади. Холбуки, Пайғамбаримиз (с.а.в.) шундай ўргатганлар.

Ислом инсонларни қандай тарбиялашни биллади. Сўздан маънога, шаклдан руҳиятга, зоҳирдан боғинга кириб боради. Шу боис Ислом шаклга ҳам катта аҳамият беради. Чунки шакллар алал-оқибат амалда гўзал маънавиятни юзага келтиради. Масалан, салом берилиб-берилиб, одамлар ўртасида муҳаббат пайдо бўлади. Ислом шу зайлда муҳаббатга, биродарликка ташвиқ қилиб боради.

Шу ўринда бир воқеани сўзлаб бермоқчиман. Журналист Абдурахмон Дилипок биродаримиз араб мамлакатларидан бирида конференсда бўлиб қайтди. Мехмонхонада ўтказилган бир йиғинда “Фаранг файласуфи Рожа Гаро-

дий мусулмон бўлибди”, деган хабар таркалибди. Аммо конференсага борган бошқа журналистларимиз унинг аллақанча китоблар ёзганини, асарлари хатто Москвада (Советлар даврида. – Тахр.) дарслик сифатида ўқитилаётганини айтиб, бу гапга ишонишмабди.

Аллоҳнинг тақдирини кўрингки, Рожа Гародий ҳам йиғинга таклиф этилган экан, эртасига худди ўша меҳмонхонага келибди. Йиғилганлар кизиқиш ичра ундан сўрашибди:

– Мусулмон бўлдингизми?

– Ҳа, мусулмон бўлдим, – дея жавоб берибди Роже Гародий.

Сўлчиларимиздан бири:

– Устоз, нима учун мусулмон бўлдингиз? – деб сўрабди.

Мен айтмоқчи бўлган муҳим гап Роже Гародийнинг ўшанда берган жавобидир:

– Менга жуда маъқул бўлгани учун. Қаранг, капитализм инсонни сармоя ва хўжайинга асир қилиб қўйди, коммунизм эса, уни жамиятга қурбон қилди. Капитализмдаги каби коммунизмда ҳам инсоннинг кадр-қиммати йўқ. Жамият бош ғояга айланиб, инсон эътибордан четда қолган... Капитализм инсонни хўжайинига қул қилиб қўйган бўлса, коммунизм уни жамиятга фидо қилди. Инсонга ҳақиқий инсоний кадр қийматни берувчи йўл Ислондир. Шунинг учун мусулмон бўлдим”.

Ғоят қисқа, аммо лўнда бир хулоса...

Ислон ҳар соҳада жуда мухташам, ҳайратланарли мувозанат сақлаш қудратига эга бўлган диндир. У ҳаддан ошишни бартараф этиб, ўрта-миёна бир мувозанат қуради. Шахсга ва жамиятга тенг аҳамият беради. Бирини биридан устун қўймайди, бир-бирини эзишига ҳам йўл бермайди. Шундай қилиб, шахс бахтли, жамият тартиб-интизомли бўлади. Ҳақиқий маънода ислоний ҳаёт кечирган киши руҳан хотиржам бўлиб, ҳузур-ҳаловатга эришади. Ҳам жисмонан, ҳам ақлан соғлом бўлади, чунки Ислон ақлни ҳам муҳофаза этади.

Хуллас, Ислон Одам (а.с.) болалари учун энг кичик масалалардан тартиб энг буюгигача, унинг Парвардигори билан бўладиган алоқасидан тартиб, жуфти, ота-онаси, қўни-қўшнисини, ҳеш-ақроболари, фарзандлари, ҳамкасблари ва хоказолар билан бўладиган алоқаларига эътибор берган, тартиботлар келтирган диндир. Бу тартиботларсиз инсон қашшоқ ва гарибдир.

Ҳожи Сайфиддин
САЙФУЛЛОҲ таржимаси

Билимингизни синаб кўринг

Азиз мухлислар. Журналимизнинг ушбу сонидан бошлаб, Ислон тарихи, ақидаси ва фикҳига оид жами саккизта босқичдан иборат бўлган саволлар туркуми бериб борилади. Ҳар бир босқичда йиғирмата савол бор.

Ғолиблар йил охирида тахририятнинг махсус совғаси билан тақдирланади.

Жавоблар фақат ёзма шаклда журналда эълон этилгунга қадар қабул қилинади.

Биринчи босқич саволлари:

I. Ақида

1. Имоннинг маъноси нима? Ислоннингчи?
2. Ҳанифийлар кимлар?
3. Энг катта махлуқ нима?
4. Фаршталар нимадан халқ қилинган?
5. Расулulloҳнинг (с.а.в.) энг катта мўъжизалари.

II. Фикҳ

1. Таҳоратда нечта фарз бор?
2. Намознинг шартлари қайсилар?
3. Намозда қиёмда турганда кўз қаерга қарайди?
4. Жума ва ҳайит намозларини ўқиш учун камида неча киши бўлиши керак?
5. Намоз вожибларидан бирини бехосдан ва атайлаб тарк қилишининг ҳукмлари қандай?

III. Сийрат

1. Фил йилининг икки муҳим воқеаси;
2. Муҳаммад (а.с.) билан Исмоил (а.с.) ўрталарида қандай алоқадорлик бор?
3. Оналари вафот этганда Набий (с.а.в.) неча ёшда эдилар?
4. “Ҳилфул-фузул” қандай воқеа? Расулulloҳ (с.а.в.) у хусусда нима деганлар?
5. Набийнинг (с.а.в.) амакилари Абу Толибнинг асл исми нима?

IV. Тарих

1. Бизнинг Мовароуннаҳрга Ислон дини нечанчи асрда кириб келган?
2. Имоми Бухорий қачон ва қаерда тутилганлар?
3. Истанбул қачон ва ким томонидан фатҳ этилган?
4. Фотимийлар сулоласи қаерда ҳукмронлик қилган?
5. Куръони Карим япон тилига қачон таржима қилинган?

Шоир Шукур Қурбон ўзбек адабиётида ўзига хос овозга эга ижодкорлардан. Кейинги йилларда ниҳоятда хайрли ишга қўл урган. Жаноби Пайғамбаримизнинг (с.а.в): "Қимки менинг суннатимга доир қирқта ҳадисни одамларга етказса, уни қиёмат куни шафоат қилувчи умматларим қаторига киргизурман", деган муборак сўзларига амалан ҳамда мумтоз адабиётимизда мавжуд анъанага биноан қирқта ҳадисга қирқта тўртлик (Арбаъин) бита бошлади. Шунинг ўзи билан кифояланмай, арбаъиндан арбаъин яратишга, яъни, қирқта арбаъин битишга бел боғлаб, шу йўлда ижод қилмоқда. Яқинда муаллиф ўнинчи арбаъиндан айрим намуналарни лутфан "Ҳидоят"та тақдим қилди. Баҳолашни ўқувчиларимизга ҳавола этамиз.

Шукур ҚУРБОН

Аҳил бўлсак, адашмаймиз

Ҳадис: *Савобли иш қилганингизда хурсанд бўлсангиз, гуноҳ иш қилганингизда эса, хафа бўлсангиз, ҳақиқий мўминдирсиз.*

(“Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари”. Фан. 1990 й. 24-б.)

Ҳақиқий мўминсиз – билмасдан ногоҳ
Бир гуноҳ қилганда бўлсангиз хафа.
Ҳақиқий мўминсиз, сиз гар вақти чоғ –
Савобли ишларга бош қўшган дафъа.

Ҳадис: *Огоҳ бўлингки, хиёнатнинг каттаси амирларнинг халқ омасига қилган хиёнатидир.* (Ўша манба. 40-б.)

Йўлга солган ва яшнатган ҳар не замонни
Ҳақ амрига бўйсунганлар диёнатидир.
Огоҳ бўлинг, хиёнатнинг энг каттакони
Амирларнинг элу юртга хиёнатидир.

Ҳадис: *Бировга ҳам зарар етказма, ўзингга ҳам бировнинг зарар етказишига йўл қўйма. Буларнинг иккиси ҳам Ислолда йўқ.* (Ўша манба. 168-б.)

Ислолда йўқ – бировларга зарар еткурма.
Акс холда ўзингга зулм қиласан.
Сенга зарар еткурсалар ҳам қараб турма,
Ислолда йўқ ишга эшик очган бўласан.

Ҳадис: *Мусибат етганда юзларини юладиган, ёқасини ийртадиган ва ўзини қаргаб йиғлайдиганларни Тангри лаънатласин!* (Ўша манба. 120-б.)

Тангри лаънатласин мусибат они –
Юз-қўзларин юлиб, тақдирин қаргаб,
Ёқа йиртиб фарёд солган ҳар жонни.
Ҳаром бўлсин жаннат бўйи уларга!

Ҳадис: *Одамлар кетаётган тўғри йўллари-дан то ўзлари жанжал чиқармагунларича, адашиб кетмайдилар.* (Ўша манба. 128-б.)

Ўзаро жанжалнинг касофати кўп,
Санай десанг, балки сон етмас.
Тўғри йўлдан бораётган тўп
Аҳил бўлса, адашиб кетмас.

Ҳадис: *Одамларни мурсога келтириш учун яхши гапларни ташиган киши ёлғончи ҳисобланмайди.* (Ўша манба. 124-б.)

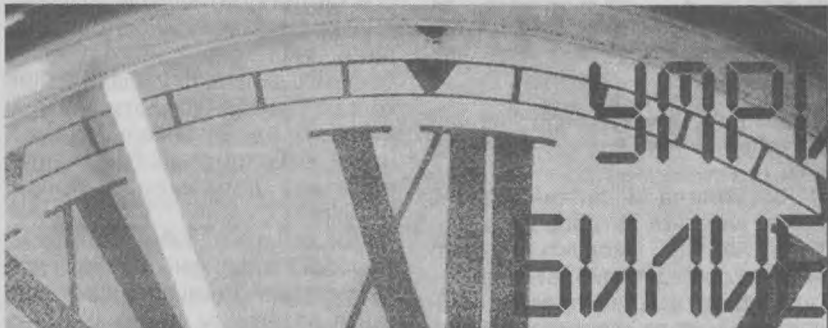
Яхшиликка сарф этинг доим сўз кучин,
Сўзнинг савоб дарахтига кучоқлар етмас.
Одамларни мурсога келтирмоқ учун
Яхши гапни ташиганлар – ёлғончи эмас.

Ҳадис: *Вафотидан сўнг надомат қилмайди ган одам бўлмайди.* (Ўша манба. 130-б.)

Савоб нима, гуноҳ нима, билмайдиган
одам йўқ,
Дин-имонни назарга илмайдиган одам йўқ,
Лекин инон-ихтиёрсиз, кириб шайтон
йўлига
Ўлгандан сўнг надомат қилмайдиган
одам йўқ.

Ҳадис: *Киши садақа-эҳсон ва мурувват эшигини очса, Тангри унинг молу дунёсига барака ато этади. Агар у тиланчилик эшигини очгудек бўлса, Тангри унинг фақирлигини зиёда қилади.* (Ўша манба. 130-б.)

Ким мурувват, садақа-эҳсон эшигин очгай,
Барака ато этур Аллоҳ мол-дунёсига.
Ким борур эшикларга тиланиб қашшоқ-
очдай,
Мубтало этур Аллоҳ мухтожлик балосига.

Ҳамид БАҲРОМ

УРАТНИНГ ИЗНИ БИЛИШ

ЯШАНГ

Один болашга берилган энг катта неъмат, ундан бири вақтдир. Бошқалари қаторида Ислому бу неъматни ҳам қадрлашга амр этади. Зеро, вақт ҳаёт, умр демакдир. Вақтнинг ўтиши умрнинг ўтишидир. Англаганлар вақтни шундай тушунадилар.

Аллоҳ таолонинг китобида вақтнинг аҳамияти бошқа неъматларга қараганда ўзгачароқ баён этилган — муҳим бир гап айтилишидан олдин вақтнинг маълум бўлакларига қасам ичилган.

“*Борликни ўз зулмати билан* ўраб келаётган кечага қасам ва ёришиб-қўринган кундузга қасам...” (Вал-лайл, 1-2); “*Тонгга қасам...*” (Вал-фажр, 1); “*Чошгоҳ вақтига қасам...*” (Ваззуха, 1); “*Аср вақтига қасам...*” (Вал-аср, 1) ва ҳоказо.

Муфассирларнинг айтишлари-ча, Аллоҳ таоло бандаларининг диққатини бирон нарсага қаратмоқчи, унинг аҳамияти ва манфаатини баён этмоқчи бўлса, ўша нарсанинг номига қасам ичади.

Ҳар бир нарсанинг сўрови бўлгани каби вақтнинг ҳам масъулияти бордир. Расулulloҳ (с.а.в.) айтадиларки: “*Ҳар бир банд қиёмат кунинда тўртта нарсадан: умрини қандай ўтказганидан, ёшлик вақтида нима билан шуғулланганидан, молини қаердан топиб, қаерга сарфлаганидан ва илмига қай тарзда амал қилганидан сўралади*” (Бухорий ривояти).

Ҳар бир ўтган кун, ҳар бир

соат, ҳар бир ўтган даҳзани қайтаришининг имкони бўлмаганидек, уларнинг ўтишига бошқа нарсани бадал қилишнинг ҳам иложи йўқдир. Бу хусусда Ҳасан Басрий ҳазратларининг айтганлари нақадар ҳақиқат: «*Бир нидо келиб дейди: “Эй одам боласи! Мен янги кунман, мен сенинг бу кунда қиладиган ишларингга гувоҳман. Бас, мендан дунё ва охирагинг учун фойдаланиб қол. Чунки мен ўтиб кетганимдан кейин қиёмат кунигача қайтмайман*».

Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.): “*Мен ҳеч бир нарсага қуёш ботиб, куним ўтиб, умрим қисқариб, шу кундан унумли фойдаланиб олмаганим учун чеккан надоматимчалик надомат қилмаганман*”, дейдилар.

Донолар вақтни зоеъ қилишни бадбахтлик аломати деб ҳисоблашган. Яна айтишганки: “*Вақт гўё бир қиличдир, сен уни кесмасанг, у сени кесади*”.

Замондошимиз доктор Юсуф Қарзовий эса, бугунги кунда мусулмонлар вақтларини турли машаққатларга, бекорчи нарсаларга зоеъ кетказаятганидан афсусланиб, шундай дейди: “*Ҳақиқат шуки, молни ўйламай-нетмай исроф қилиш вақтни беҳуда сарфлашчалик хатарли эмас. Вақтларини исроф қиладиганлар молларини исроф қиладиганлардан беш баттардирлар. Чунки мол зоеъ кетса, унинг ўрнини тўлдириш мумкин, лекин вақт зоеъ кетса, унинг ўрнини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайди*”.

Демак, шундай экан, бу хикматларнинг мағзини чакмоқ, вақтни исроф қилишдан сақланмоқ лозим. Чунки исроф вақтдан, умрдан баракани кетказади.

Гоҳида кунларимиз жуда тез ўтаётгандек туюлади, ҳеч нарсага улгуролмай қолганимиздан ажабланамиз. Ҳатто, ҳафталар, ойлар оқар сувдек ўтиб кетаверади. Бу ҳол вақтимиздан баракани кўтарилганига ишора эмасми-кан?

Халқимизда бир мақол бор: “*Бекор тургунча бекор ишла*”, деган. Бу мақол, бизларга, “*Барака учун ишла*”, деяётгандек. Умримизда бараканинг йўқлигига олдингиларнинг бир йилда ёзганларини ўн йилларда ҳам ўқиб тугата олмаётганимиз далолатдир.

Халқига, Ватанига ва динига наф етказаман, деган одам аввало, барака топмоқ учун ҳаракат эса, икки иш — бўш вақтнинг қадрига етиб, ундан унумли фойдаланиш ҳамда дунёю охирага учун манфаати тегмайдиган ишлардан тийилиш билан юзага чиқади.

Қолаверса, Расулумизнинг (с.а.в.): “*Аллоҳим, умматимнинг тонгига барака бергин*”, деган дуолари бор. У зотнинг дуолари мақбулдир. Эрта тонгга қилинган ишларда барака топганимиз ҳам шу дуонинг шарофатидир.

Аллоҳ умрларимизга, ишларимизга барака берсин.

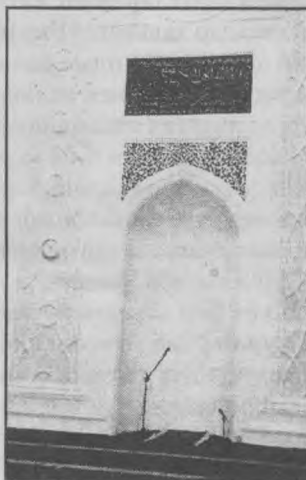
ИМОМЛИККА КИМ МУНОСИБ?

Шарқнинг буюк алломаси Алишер Навоийнинг "Маҳбул-қулуб" асарида имон ва одамийлик тусунчалари ҳамшира ёнма-ён келади. Инсон тақдирига қайғуриш, уни жамики нуқсонлардан холи кўриш истаги Ислом арконлари талқинига бағишланган фасл ва танбехларда ҳам марказий ғоя ҳисобланади. Шундай фасллардан бири қуйидаги иқтибос билан очилади: "Имомат қилғувчи ўз кироатининг шифтасидир ва ўз намозининг фирифтаси. Кишилиқдин хаёлида тасаввурлар ва яшиликдин замирида такаббурлар".¹

Алишер Навоий элнинг олдида туриб, намозда унга пешволик қилувчи имом табиатидаги ожизликни, гафлат ва жаҳолатни беҳато нишонга олган. Қайд қилинган қусурлар ҳеч бегона эмас. Аксарият бандалар ўз тенгларидан озгина фарқ қилдими, бас, барчанинг Аллоҳ наздида бир хил эканини унутади. Руҳи кибр маконига айланиб қолади. Имомат ҳам шундай хусусиятга мойил баъзи кишилар учун "қулай шароит" ҳисобланади: беш маҳал эл кўзи ўнгида пешволик қилиш такаббурликнинг барқ уришига замин ҳозирлайди. Ундай киши ўзини одамлардан айрича тасаввур қиладди. Кадр-қиммати ва обрўи бошқаларниқидан улуғроқ туюла бошлайди. Бу ҳолат имон-этиқодининг илдизига болта уради. Алишер Навоий дастлабки жумладаёқ фаслга асос бўлган тоифа ижтимоий ахлоқининг шу қирраларини муҳорлик билан акс эттирган.

«Имомликка ким муносиб?» деган саволга улуғ мутафаккир шундай жавоб беради: "Намозга имомат комил имом ишидур ва ўзин мундоқ (яъни, комил. – Таҳр.) тасаввур қилгон жоҳилу нотамом кишидур. Имомат муносибдур пирдин хайли муридга ё муаллимдин сўруки тифли норасидга. Ё олимдин жуҳулга шафқат учун ё комилдин тавобеъ ва иёлга тарбият учун".

Бу ўринда масаланинг икки нозик жиҳатига эътибор қаратилаяпти. Аввало, имомлик шариат қоидаларини беками кўст биладиган, тариқатдан хабардор кишига раво кўриляпти. Камолот исботи комил имомнинг ҳеч қачон ўзини комил деб тасаввур қилмаслигида. Имом ўзни комил хаёл қилдими, бу унинг нодонлиги, норасолигидан нишона. "Комил" ва "жоҳил" сўзлари иштирокида ҳосил қилин-

ган сажъ ва тазод санъатлари фикрни бағоят гўзал суратда юзага чиқарган.

Масаланинг иккинчи жиҳати ибодатнинг ким билан адо қилинишига алоқадор. Тариқат йўлига кирган "сулук билан машғул" муридлар даврасида имомат пири комилга муносиб. Балоғатга етмаган ўқувчи-толиблар сафга тизилганида эса муаллимнинг "хайл қибласида ўрун тутгани" маъқул. Хуллас, мусулмонлик шартларидан бири ҳисобланган намоз адосида халқ эргашадиган пешво (имом) пок ниятли, маънавиятли, эътиқоди юксак мусулмон бўлмоғи лозим, ҳар қандай кимса ҳам имоматга муносиб эмас.

Кўринадики, "Маҳбул-қулуб"нинг "Имомлар зикрида"ги фасли ғоявий йўналишига кўра сарчашмага уйғун. Бироқ муаллифнинг

бой ҳаётий кузатишлари, асарнинг дидактик моҳияти ҳадис мавзуларини анча кенг, юксак ғоявий-бадий шаклда ифодалашга олиб келган. Навоий маҳорати туфайли имомлик одоби инсоннинг маънавий тараққиёт манбаи, тарбия воситаси даражасида талқин қилинган.

Фасл хотимаси янада юксак таълимий-маърифий моҳиятга эга: "Заруратдин тажвиз қилса бўлур. Аммо вазифа ва улүфа емак ва ўзин муқтадо ва имом демак одамий иши эмас ва андоқ кишини одамийлар киши демак".

Қайд этиш жоизки, жамоатнинг олдида туриб фарз намозини ўқиб беришни адиб йирик фалсафий хулоса, ахлоқий ибрат даражасига кўтарган.

17-танбехда Алишер Навоий Айюб алайҳиссалом ва Нуҳ пайгамбар номини ягона жумлада қайд этади: "Замон аҳли бевафолигидин бағримда тиканлар ва даврон халқи беҳаёлигидин кўк-сумга тугунлардурким, ҳар қайсига рақам урай десам, Айюб сабри онга вафо этмас ва қалам сурай десам, Нуҳ умрида тамомга етмас".

Алишер Навоий, кимдаки вафо ва ҳаё бўлмаса, унда имон йўқ, имони йўқ кимсада эса одамийлик йўқ, деган хулосага келади. Улуғ мутафаккир ўз замонида вафо ва ҳаёнинг йўқлик маконидан маскан тутганини айтади, давр бевафолари жабридан фарёд чекади.

Алишер Навоий вафо ила ҳаёни ҳар бир инсон табиатида кўришни истади. Уларнинг инсон ахлоқий-маънавий камолотида муҳим омил эканини таъкидлайди.

Шавкат ҲАЙИТОВ,

Бухоро Давлат университети
"Тасаввуф ва ўзбек мумтоз адабиёти"
кафедраси досенти, филология
фанлари номзоди

¹ "Маҳбул-қулуб"нинг "Имомлар зикрида" фаслини ўрганишда асарнинг академик А. Кононов томонидан 1948 йилда тайёрланган йиғма матни ҳамда Бухоро санъат музейида сақланаётган 27780 – рақамли қўлёзма нусхасидан фойдаланилди.

*Имомлик - шартли, воқеа, ол қалми
фирифта - алданган*

ҲАР ЛАҲЗАДА ИБОДАТ

Ибодат деганда илк хаёлга намоз, рўза, закот ва ҳаж амаллари келади. Ҳолбуки, Қуръони Карим оятларида, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳадисларида ибодат жуда кенг — инсоний фаолиятнинг барча кўринишларини ўз ичига олган маънода баён этилади. Аллоҳ жалла ва ғало Пайғамбарга (а.с.) шундай амр этади:

"Айтинг: "Мени Парвардигорим тўғри йўлга, рост динга, ҳақ йўлда бўлган Иброҳимнинг миллатига ҳидоят қилди. У мушриклардан бўлмаган эди". Айтинг (Эй Муҳаммад): "Албатта намозим, ибодатларим, ҳаёту мамотим бутун оламларнинг Парвардигори бўлмиш Аллоҳ учундир. У зотнинг биронта шериги йўқдир. Мана шунга буюрилганман" (Анъом, 161-163).

Саъд ибн Фазола (р.а.) Расулуллоҳдан (с.а.в.) ушбуни нақл қилади: "Аввалу охирни Аллоҳ таоло шубҳасиз бўладиган қиёмат кунида жамлаганда мунодий шундай нидо қилади: "Ким Аллоҳ таоло учун хос амалида бировни шерик қилган бўлса, савобини Аллоҳ таолодан умид қилмасин. Чунки Аллоҳ таоло шериклик амалга муҳтож бўлмаган зотдир" (Ибн Можжа).

Расулуллоҳга (с.а.в.) бир қавм қўшниларидан шикоят қилади: "Фалончи кундузлари рўзадор, кечалари намозда, аммо доим бизларга озор беради", дейишганида, Пайғамбаримиз (с.а.в.): "У дўзахдадир", дедилар.

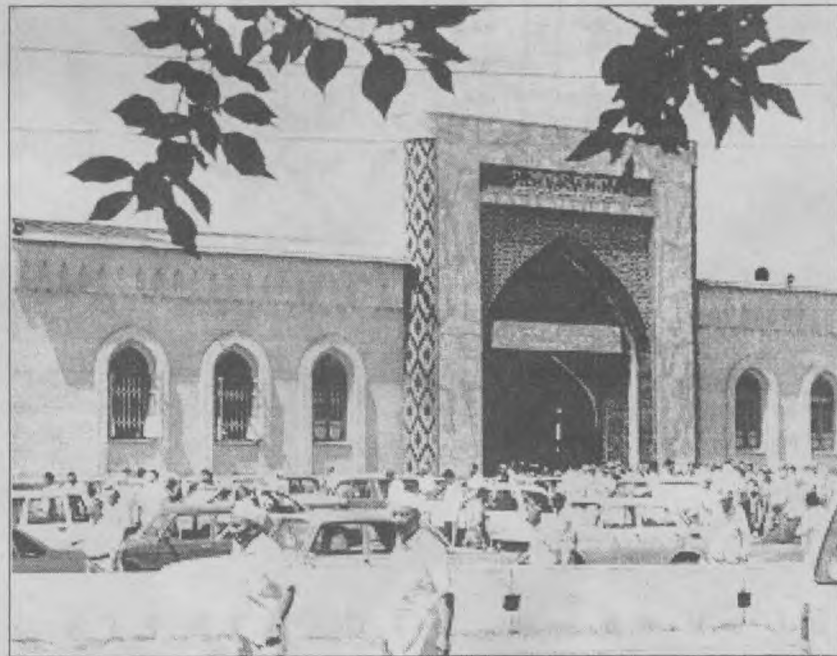
Биринчи ҳадис холис Аллоҳ таоло учун бўлмаган барча амал ибодат доирасидан чиқшини билдирса, кейингиси муомала, ахлоқ, ижтимоий муносабат ҳам Ислом динида ух-

ровий қийматга эгаллигини эълон этмоқда. Зотан, Аллоҳ таолонинг амрига уйғун бўлган ҳамма амал ибодат, улардан бирортасига мухолафат этиш маъсиятдир. Аллоҳ таоло розилигига ва Пайғамбар (а.с.) суннати санияларига иттибоъ этиш ниятида қилинган ҳар бир амал, ҳатто уйқу ҳам ибодатдир. Салафи солиҳларимиз ўз ҳаётларини ана шундай тушунчада ўтказдилар ва масъуд бўлдилар.

Бугунга келиб биз ҳам: Расулуллоҳнинг (с.а.в.) аёлимизга муносабатда: "Яхшиларингиз хотинларига яхшиларингиздир";

бозорда: "Омонатдор, ростгўй тожир шахидлар билан бирга бўлади";

корхонада: "Аллоҳ таоло қунт билан, пухта ишловчи косибни севади"...

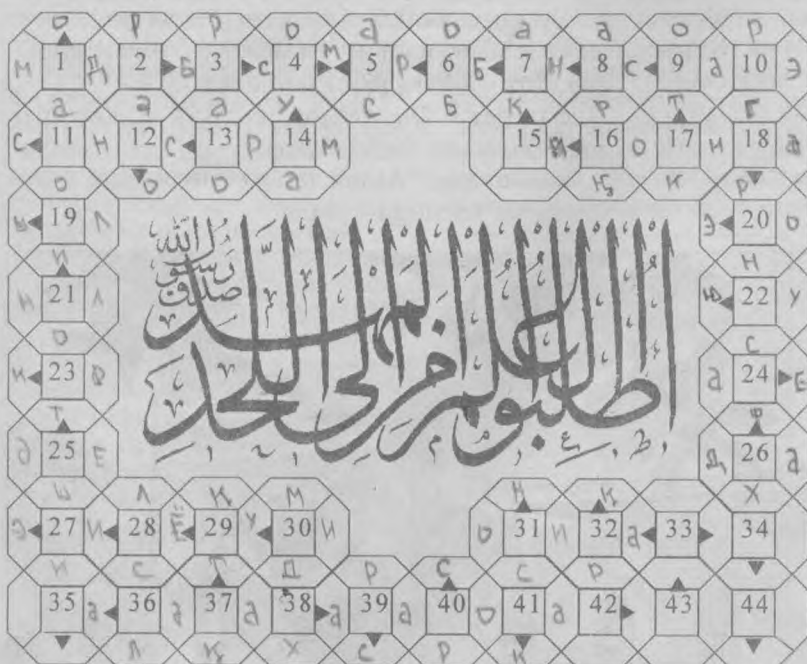
дея мужда бераётган муборак ҳадисларининг татбиқини ният қилсақ, бу фаолиятимизнинг барчаси ибодат тушунчаси ичига дохил бўлади.

Ибодатни шундай теран ва шомил англамаса, қабул қилинса, инсоннинг Парвардигорига комил убудийати юзага чиқади, бошқага бўлган қуллиги барбод бўлади, барҳам топади. Холис Аллоҳгагина ибодат қилувчи имоний жамиятда ҳақиқий саодат барчани ўз оғушига олиши муқаррар.

Мубашшир АҲМАД

БОШҚОТИРМА

Ушбу бошқотирмада фақат тўртта ҳарфли сўзлар яширилган. Жавоблар белги қўйилган катакдан бошлаб, соат йўналиши бўйича ёзилади. Ўртада ёзув-топишмоқ сифатида ҳадис ёзилди. Жавобларни тўғри топиб, пастдаги катакларга лозим ҳарфларни ёзиб чиқсангиз, ҳадиснинг ўзбекча таржимасини ўқийсиз.

Катакларни тўлдириш тартиби: масалан, «2/1» белгили катакка иккинчи жавобнинг биринчи ҳарфи ёзилади, «25/2» белгили катакка йигирма бешинчи жавобнинг иккинчи ҳарфи ёзилади ва ҳоказо.

2/1	25/2	19/1	4/15	7/4	2/3	11/2	20/4	37/1	40/2	16/4	26/2	7/1	14/4	18/3	12/1	
Б	Е	Ш	И	К	А	Д	А	Н	Т	О	Қ	А	Б	Р	Г	А
29/2	36/1	1/2	38/1	42/4	17/2	28/2	5/1	3/30	33/2	19/3	3/10					
Қ	А	Д	А	Р	И	Л	М	И	З	Л	А					

2000 йил 3-сонда берилган ёзув-топишмоқнинг жавоби: «Аллоҳнинг наздида энг яхши гап рост гапдир». Уни Сирожиддин Нажмиддинов, Мукаррам Жўраева, Юнусали Тоҳиров (ҳаммаси Тошкент шаҳридан) тўғри ўқиган.

2000 йил 3-сонда берилган бошқотирма жавоблари:

Энига: 2. Сурма. 5. Қусуф. 7. Ёқут. 8. Озар. 11. Убода. 14. Ҳомон. 16. Сирот. 18. Фижор. 21. Буруж. 22. Умар. 23. Қадр. 24. Исҳоқ. 27. Асо. 29. Самуд. 32. Миннат. 34. Намруд. 36. Арафот. 37. Салама. 38. Қўлемат. 41. Исмоил. 43. Фозил. 45. Айб. 46. Макка. 49. Асал. 50. Ойла. 52. Ҳорут. 53. Ҳасад. 55. Қасам. 57. Зоҳид. 58. Ислом. 62. Сора. 63. Асмо. 64. Синов. 65. Аҳзоб.

Бўйига: 1. Аросат. 2. Сакта. 3. Анфол. 4. Ақида. 6. Закоат. 9. Аббос. 10. Довуд. 12. Ҳижрат. 13. Талқон. 15. Мино. 17. Сура. 19. «Омин». 20. Одам. 24. Исроф. 25. Ҳофиз. 26. Билим. 28. Мурид. 30. Моляк. 31. Димна. 33. Ака. 35. Авс. 39. Мусо. 40. Талъат. 41. Ибодат. 42. Мулк. 44. Имон. 47. Амал. 48. Буроқ. 51. Талоқ. 54. Қирон. 56. Усома. 59. Басра. 60. Жаноза. 61. Савоб.

Саволлар:

1. Биринчи пайғамбар. 2. Ислом тарихидаги илк газот. 3. Таги олтин. 4. Улул азм набийлардан бири. 5. Бир сайёра. 6. Аллоҳ талонинг энг улуғ сифатларидан бири. 7. Иқтисодий масалаларда энг муҳим ўрин тутадиган муас-саса. 8. Сура. 9. Вақт ўлчови. 10. Отдан баланд, итдан паст. 11. Яманнинг пойтахти. 12. Энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалардан бири. 13. Ҳинд аёлларининг миллий либоси. 14. Иккинчи халифа. 15. Тропик ўлкаларда етиштириладиган мева. 16. Форс кўрфази яқинида жойлашган давлат. 17. Ўзимизнинг автомашина. 18. Болтиқбўйи давлатларидан бирининг пойтахти. 19. Сувсевар экин. 20. Осиёдаги давлат. 21. Судралувчи ҳайвон. 22. Ҳут соҳиби. 23. Теннис майдони. 24. Нуҳ алайҳиссаломнинг ўғли. 25. Дурадгорлик асбоби. 26. Саудия Арабистони подшоҳи. 27. Уйнинг қопқаси. 28. Пайғамбар. 29. Қимматбаҳо тош. 30. Ҳозирги вақтда ёшларни чет эларга ўқишга юбориш билан шуғулланаётган жамғарма. 31. Қуръондаги сура. 32. У билганни пари билмас. 33. Қофқоздаги миллат. 34. Сура. 35. Узоқдаги куйруқдан яхши. 36. Расулуллоҳ (с.а.в.) қорни огриган кишига буюрган нарса. 37. Отнинг "пойабзали". 38. Аллоҳнинг исми. 39. Асл танланган. 40. Иброҳим алайҳиссаломнинг аёллари. 41. Идиш. 42. Пода. 43. Гуноҳи кабиралардан бири. 44. Эквадор давлатининг пойтахти.

Тузувчи: **Жамшид Неъматов,**
Тўйгена